

NE İÇİNDE HUKUKUN NE DE DIŞINDA: ULUSLARARASI HUKUK, İNSAN HAKLARI HUKUKU VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

NEITHER INSIDE NOR OUTSIDE THE LAW: INTERNATIONAL LAW, HUMAN RIGHTS LAW, AND GENDER EQUALITY

Eymir ALBAL* 10.21492/inuhfd.1650274

Makale Bilgi

Gönderi: 03/03/2025
Kabul : 09/06/2025

Anahtar Kelimeler

*Toplumsal Cinsiyet Eşitliği,
İnsan Hakları
Antlaşma Organları,
Çekinceler,
Sosyal Haklar.*

Article Info

Received: 03/03/2025
Accepted: 09/06/2025

Keywords

*Gender Equality,
Human Rights Treaty
Bodies,
Reservations,
Social Rights.*

Özet

Günümüzde, hukukun hakları biçimlendirdiği bir yapıdan, hakların hukuku şekillendirdiği bir yapıya geçilmiştir. Bu doğrultuda, insan haklarının hukukta yalnızca değerlere özgülenen bir konumdan, bilgi ve anlam üreten bir konuma geçtiği; insan hakları aktörlerinin hakların kapsamını şekillendirme çabaları aracılığıyla hukukun biçimlenmesine katkı sundukları gözlemlenmektedir. Bu durum, insan hakları antlaşmalarında yer alan düzenlemelerin yoruma açıklığı ve ikincil kuralların belirsizliği sebebiyle, parçası olduğu genel uluslararası hukuk disiplini içinde farklı yaklaşımlar sahiplenmesine sebep olmaktadır. Devlet iradeleri ile oluşan geleneksel uluslararası hukuk ile bu iradeyi sınırlamaya çalışan insan hakları hukukunun arasındaki mücadele; toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin meselelerde görünür olmaktadır. Bu çerçevede, feminist hareketin, özelin politik olduğuna yönelik güçlü argümanı tüm taleplerin temelini oluşturmakta ve bu talepleri hak olarak ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, devlet egemenliği bağlamında gözlemlenen genel temayül, bu meselelerin hukuk dışına itilmesidir. Eldeki çalışmada, modernizm ve postmodernizm süreçleri çerçevesinde hukuka atfedilen niteliklerdeki değişim açıklanmaya çalışılarak; hak söyleminin etkileri değerlendirilmektedir. Bu bakımdan, çalışmada ilk olarak devlet iradesinin insan hakları antlaşma organlarına karşı belirleyici kılındığı örnekler, daha sonra ise bu iradenin hak öznelere karşı belirleyici kılındığı haller toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler bakımından değerlendirilecektir. Sonuç bölümünde ise değerlendirmelere yer verilecektir.

Abstract

Today, there has been a transition from a structure in which law shaped rights, to one in which rights shape law. In this context, human rights have shifted from being merely value-oriented to becoming a source of knowledge and meaning; it is observed that human rights actors contribute to the shaping of law through their efforts to define the scope of rights. This dynamic leads to different approaches within the broader discipline of international law, as human rights treaties allow for interpretative flexibility and secondary rules remain ambiguous. The struggle between traditional, state-driven international law and human rights law, which seeks to limit state sovereignty, becomes particularly visible in matters related to gender equality. In this regard, the feminist movement's strong argument that the personal is political serves as the foundation for its demands, verbalizing them as rights. However, the dominant tendency of state sovereignty is to push these issues outside the scope of legal recognition. Accordingly, this study first examines cases where state will is prioritized over human rights treaty bodies and then evaluates situations where this will is imposed on rights holders from the perspective of gender-based inequalities. Finally, the conclusion presents the findings reached in the study.

* Arş. Gör. Dr., Özyeğin Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı.

Atıf Şekli | **Cite As:** ALBAL, Eymir, "Ne İçinde Hukukun Ne De Dışında: Uluslararası Hukuk, İnsan Hakları Hukuku ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği", InÜHFD, 16(1), 2025, s.234-247. **İntihal** | **Plagiarism:** Bu çalışma intihal programında kontrol edilmiş ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been controlled via plagiarism software and reviewed by at least two blind referees.

EXTENDED SUMMARY

This study aims to provide a descriptive analysis of how certain issues considered significant for gender equality in international human rights law have been stripped of their legal effectiveness. As a research article, this study employs a mixed methodology, drawing from theoretical sources as well as international treaties, international legal documents, and judicial decisions.

Within this framework, the impact of modernism and postmodernism on law is first discussed. In modernity, law has functioned as a sovereignty-based structure while simultaneously imposing limits on sovereignty. This limitation has been possible through the acceptance of law's *sui generis* logic, distinguishing it from other social sciences. This logic has been criticized under postmodernist influences, leading to a shift from normative legal theories to empirical inquiries. However, these critiques, rather than outright rejecting law, have primarily sought to transform existing legal understanding, particularly by groups engaged in struggles for legal recognition. In this regard, the fragmentation of values brought about by postmodernism has positioned human rights not merely as values but as mechanisms for generating knowledge and meaning in law. Consequently, the concept of rights has acquired an epistemic role within legal discourse. The most effective means of translating demands for recognition into legal language has been emphasizing that rights previously afforded only to white, European, male property owners are in fact universal human rights. Since the 1970s, this emphasis has led to the conceptualization of many public demands as human rights, initiating a shift in which rights began to define law rather than law defining rights. However, with the rise of neoliberalism in the 1980s, the language of human rights gained legal effectiveness primarily for demands aligned with its inherently liberal foundations.

In this context, equality claims have often been incorporated into human rights law in ways that diminish their legal force. In contrast, feminist theory, based on the principle that the personal is political, has consistently upheld a holistic approach to equality claims. This perspective is evident in Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW), which is not limited to civil and political rights but aims to eliminate gender-based discrimination comprehensively. However, the Convention has encountered significant structural issues, particularly those that prioritize state sovereignty. For example, although Article 19 of the Vienna Convention on the Law of Treaties stipulates that reservations incompatible with the object and purpose of a treaty are invalid, many states, particularly those invoking Sharia law, have placed reservations on key provisions such as Article 2, thereby undermining the convention's effectiveness. In this regard, the role of the CEDAW Committee (Convention's monitoring body) becomes critical. However, according to many states, since treaty bodies, as primary human rights actors, do not issue legally binding pronouncements, their impact remains limited. The lack of binding force in these pronouncements removes them from the sphere of legally binding obligations, and most states take no steps to ensure the implementation of these comments or views within their national legal frameworks. This divergence between the legal stance of human rights institutions and state resistance creates a significant dissonance in legal practice, ultimately constraining the expected impact of human rights. While this legal indeterminacy allows human rights interpreters more flexibility, it also enables states to treat gender equality claims as extralegal matters due to their patriarchal approach.

Beyond the structural problems within CEDAW, the broader marginalization of social rights is argued to be another consequence of patriarchal ideology. This marginalization is evident in the tendency to perceive social rights not as rights *per se* but as policy objectives. This framing significantly hinders the empowerment of women in the public sphere, especially given that material inequality disproportionately affects them. Moreover, states tend to address social rights not through a substantive equality lens but within a framework of minimum subsistence, reinforcing the perception of poverty as a natural phenomenon rather than as a consequence of state policy. As a result, poverty is often framed as an individual misfortune or a product of inertia, remedied by fulfilling basic needs rather than addressing structural inequalities. This approach reproduces the disproportionate impact of poverty on women. Due to the absence of explicit social rights provisions within the ECHR, claims corresponding to social rights are frequently framed as civil rights claims before the ECtHR. While this approach contributes to the recognition of the indivisibility of rights, it also detaches social rights from their emphasis on equality, treating them instead as abstract, individualized entitlements.

This welfare-oriented approach reduces social rights to the provision of basic needs, leading to their delivery not as enforceable rights but as discretionary aid (*ex gratia*). For women, this dynamic reinforces the traditional image of them as passive recipients of assistance, while also framing their unpaid labor, particularly caregiving, as a form of charity rather than work deserving of legal recognition. This approach not only renders the recipient a passive subject deprived of participation and negotiation power but also strips social rights of legal enforceability, limiting accountability when these needs are unmet. The broader reluctance to recognize social rights as justiciable further undermines their enforceability. While concerns over judicial activism and the separation of powers have traditionally justified this reluctance, evolving jurisprudence in national courts has increasingly weakened these justifications.

In conclusion, the historical exclusion of women from the public sphere continues to shape contemporary gender inequality, leading many gender-related legal claims to be considered extralegal. International law, which remains state-centered, is no exception to this trend. However, despite operating within the general framework of international law, the human rights regime and its associated actors possess an inherent resistance to state sovereignty. In the global legal order, these actors have taken on the role of producing knowledge, meaning, and values, thereby striving to transform both domestic and international law. Consequently, the uncertainty surrounding secondary rules that define what constitutes law has created a contestation between these actors and states, particularly regarding the production and transformation of law and legal knowledge. While this contestation has contributed to legal development, the persisting ambiguity surrounding recognition rules continues to facilitate the

exclusion of gender equality issues from the legal sphere. Overcoming this exclusion requires greater interaction between human rights law and general international law, as well as the development of clearly defined secondary rules that integrate gender equality considerations into legal frameworks.

I. GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'nın ardından, hukukun kişi ve grupları, devletin sınırsız egemenliğinden ülke sınırlarını aşacak şekilde koruyacak bir yapıya bürünmesi önem kazanmıştır. Bu çerçevede, barış ve güvenliğin yeniden sağlanması bakımından insan hakları kurtarıcı bir kavram olarak tayin edilmiştir. Uzun süre boyunca hak kavramı, hukukun tanımladığı ve sınırlandırdığı bir unsur olarak değerlendirilmişken; 1970'lerde insan hakları söyleminin giderek merkezî bir konuma gelmesiyle birlikte, haklar hukuku şekillendiren, anlam ve sınırlarını belirleyen bir çerçeveye evrilmiştir. Bu gelişimi tetikleyen değişimin, modernitenin tüm anlatılarını yapı sökümü uğratan postmodernizm olduğu ifade edilebilir.

Bu bakımdan Cotterell, tüm hakikat ve benzerliklerin yıkıldığı bir kapsamda, hukukun, salt biçime indirgenen yapısı ile, postmodern dünyada bilgi ve anlam üretiminin yegâne öznesi olarak ortaya çıktığına işaret etmektedir. Ancak bu çalışmada savunulan görüşe göre, bu durumu mümkün kılan ve postmodernizmin eleştirilerinin katılığını yumuşatan çerçeve, insan hakları rejimidir. Farklı grupların taleplerini hukuk diline çevirerek, onlara yasal güç kazandıran hak söyleminin etkisi, her ne kadar modern tahayyülün yaratımı olsa da postmodernizm tarafından kolaylıkla benimsenmiştir. Bu bağlamda, insan hakları yalnızca hukuku sınırlayan bir normatif çerçeve olmaktan çıkmış, hukukun ne olduğunu belirleyen, toplumsal ve siyasal alanlarda meşruiyet üreten ve hukuku şekillendirme kapasitesine sahip bir anlatıya dönüşmüştür.

İnsan hakları söyleminin, hukuku tanımlayan ve dönüştüren bir çerçeveye evrilmesi, onun bilgi ve anlam üretiminde başat bir rol üstlenmesine yol açmıştır. Bu evrimin kolaylıkla gerçekleşmesi, elbette diğer uluslararası hukuk rejimlerine kıyasla insan hakları hukukunun evrimsel yapısının vurgulanması ile kolaylıkla açıklanabilir. Ancak bu noktada daha belirleyici olan hususun, bilgi, anlam ve değer üreten bu yapının esnekliğinin yanı sıra, hukuki sistemi belirleyici kılan ikincil kurallara yönelik müphemliğinin olduğu iddia edilebilir.

İnsan hakları aktörleri -özellikle Birleşmiş Milletler (BM) antlaşma organları, bölgesel insan hakları organları, uluslararası insan hakları uzmanları ve sivil toplum kuruluşları- uluslararası hukukta devletlerin sahip olduğu hukuk yaratma gücüne katılmak arzusundadır. Devletler, çoğu zaman ideolojik emeller ile oluşturdukları hukuki çatlak ve belirsizlikleri, epistemolojik bir yeniden üretim ve yorum faaliyetine tabi tutmaktadırlar. Ancak hukukun oluşumuna yönelik, modernizmin yukarıdan aşağıya (devlet merkezli) ve postmodernizmin aşağıdan yukarıya (özne merkezli) yaklaşımı arasındaki farklılıklar, bu çatışma alanında belirsizlikleri azaltmak yerine derinleştirmektedir. Bu durum, özellikle iki odağın da liberal kurucu ideolojisine aykırılık görülecek eşitlik meselesi bakımından önem arz etmektedir. Bu bakımdan toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik hukuki düzenlemeler, verimli bir analiz alanını oluşturmaktadır.

Bu çerçevede çalışma, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, uluslararası hukukun devlet merkezli yapısı ile insan hakları hukukunun dönüştürücü kapasitesi arasındaki gerilimi incelemeyi amaçlamaktadır. Temel argüman, insan hakları hukukunun bilgi ve anlam üreten doğasının, insan hakları aktörlerinin ve hak öznelerinin hukuk yaratım sürecine katılımına olanak tanıyan postmodern esneklikle birleşerek, hukuku dönüştürebilecek bir güç taşıdığı; ancak uluslararası hukuktaki ikincil kuralların belirsizliği nedeniyle bu potansiyelin sınırlı kaldığı yönündedir. Bu doğrultuda çalışmada, ilk olarak modern ve postmodern hukuk anlayışlarının insan hakları hukukuna etkisi değerlendirilecektir. Ardından, devlet egemenliği karşısında insan hakları aktörlerinin bilgi üretme kapasitesi ve toplumsal cinsiyet eşitliği taleplerinin bu mücadeledeki konumu incelenecektir. Takiben, CEDAW örneği üzerinden antlaşma organlarının değerlendirmelerinin bağlayıcılığı ve çekince sorunları irdelenecektir. Son bölümde ise, hak öznelerinin hukuki öznelikleri ve yargısal sürece katılımları çerçevesinde, yardım/hak ikiliği ve sosyal hakların dava edilebilirliği tartışmaya açılacaktır.

II. MODERNİZM VE POSTMODERNİZM ÇERÇEVESİNDE HUKUKA ATFEDİLEN NİTELİKLERİN DÖNÜŞÜMÜ

A. Devlet Egemenliği ve Modern Hukuk

Modern dönem, aydınlanmanın sonucu olarak ortaya çıkmış olup, rasyonel ve bilimsel düşüncüyü dünyayı anlamlandırma bakımından belirleyici kılmıştır. Tekniğin ve uzmanlaşmanın öneminin altı çizilerek, matematiğin dili beşerî ve sosyal bilimler bakımından sahiplenilmiştir¹. Bu kapsamda türetilen metodolojiler beşerî ve sosyal bilimlere de uyarlanarak, insan davranışları ölçülebilir bir zemine oturtulmuştur. Böylece matematiksel düşünce biçimi, toplumsal olguları açıklamada geçerli ve üstün bir yöntem olarak benimsenmiştir. Büyük anlatı oluşturan modernite, bu anlatıyı evrensel mutlak hakikatlerden meydana getirmiştir².

Hukuk da bu süreçte temelini artık uhrevi kaynaklarda ya da evrensel akılda değil; biçimsellikte bulmuştur. Modernite ile birlikte hukuk, belirli usuller ve yapısal formlar içinde tanımlanır hale gelmiş; kendi iç tutarlılığına dayanan, teknik ve tarafsız bir sistem olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, 19. yüzyılda, hakikat hakkında empirik bulgulara ulaşacak beş disiplin üniversitelerde kurumsallaşmıştır:

¹ Gulbenkian Komisyonu, Sosyal Bilimleri Açın – Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor, Çev. Şirin Tekeli, 4. Bası, Metis Yayınları, İstanbul 2003, s.12.

² SERDAROĞLU, Ufuk: Feminist İktisat'ın Bakışı (Postmodernist mi?), Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s.22.

Tarih, iktisat, sosyoloji, siyaset bilimi ve antropoloji³. Bu disiplinlere ait epistemolojik topluluklar, bilgi ve anlam üretimi bakımından başat rol oynarken; hukuk, devlet iradesine özgülenen yapısı çerçevesinde; bilgi ya da anlam üreten değil, bu bilgi ve anlamı çerçeveleyen, içi boş, katı bir biçimsel sistem addedilmiştir. Hukukun tam da bu içi boş, “tarafsız ve bağımsız” niteliği, hukuk devleti ilkesi çerçevesinde, politik kuvveti denetleyen ve bu sayede modern devletin meşruiyetini pekiştiren, ancak aynı zamanda onun tarafından belirlenen bir yapıya bürünmesine katkı sağlamıştır⁴. Diğer sosyal bilim alanlarından metodolojik ayrışmasının etkisiyle giderek formel mantıktan sıyrılan hukuk, dönemin belirleyicilerinden olan uzmanlaşmanın da etkisiyle hukuka içkin *sui generis* bir mantık olduğuna dair yaklaşımı sahiplenmiştir⁵. Bu özellik, hukukun ayrı bir bilim dalı olarak görülmesine ve kendisine neyin hukuka uygun olduğunu belirleme yetkisi ve hukuk olmayanı, hukukun dışında tutma görevi vermiştir⁶.

Bununla birlikte, 20. yüzyılın başından itibaren ilerlemeye, evrenselliğe ve hakikate yönelik sinik yaklaşımlar, II. Dünya Savaşı’nın sona erişile güçlenmiş; bu kapsamda modernite tarafından kutsiyet atfedilen devlet egemenliğine de yönelmişlerdir. Her ne kadar devlet eliyle devleti sınırlamak gibi ironik bir çerçeveye sahip olsa da uluslararası hukuk disiplini, bu bakımdan bir başvuru kaynağı olmuştur. Söz konusu rejim, devletler hukuku adı altında daha önceleri dostluk, ticaret, seyrüsefer gibi konulara hasredilse ve devlet egemenliğinin baskınlığı çerçevesinde yalnızca birlikte var olma hukuku olarak değerlendirilse de uluslararası hukuk sistemi, iş birliği hukukuna evrilerek; hızlı bir kodifikasyon süreci başlamıştır. Bu kapsamda yoğun eleştirilere uğrayan egemenlik, kişi ve gruplara yönelik ihlallere karşı, ulusal düzlemde anayasalar⁷, uluslararası düzlemde ise insan hakları hukuku rejimi tarafından düzenlenen haklar ile sınırlanmıştır.

Bu çerçevede insan hakları hukuku ve anayasa hukuku, devlet iradesinin sınırlanması bakımından başat araçlar olma iddiası ile ortaya çıkmışlardır. Bununla birlikte, daha öncesinde hedefler ya da politikaları yönlendirecek ilkeler olarak görülen söz konusu hakların “hukuk” olarak tanınmasına yönelik talepler, postmodern dönemde kuvvetle dillendirilecektir. Bu çerçevede, tüm hakikat ve değerlerin tepetaklak olduğu bir bağlamda sıklıkla yeni anlamlar kazanan insan hakları, diğer alt rejimlerden farklı olarak (ticaret, yatırım ya da çevre hukuku gibi) hukuku dönüştürme görevine “açık şekilde” talip olacaktır⁸.

B. Postmodernizm ve Hakların Hukuktaki Belirleyiciliği

Sosyal bilimler literatürünün metotları ve ulaştığı sonuçlar, feminist teori başta olmak üzere, uzun süredir baskı altında olan grupların yaklaşımları ışığında sorgulanmıştır⁹. Bu tartışmalar, hukukun formal niteliği çerçevesinde ortaya çıkmış; antiformalistler, formalistlerin bir nevi apatetik yanlığı içerisinde olduğunu iddia etmişlerdir¹⁰. Bu bakımdan yasanın kaynağının, ulus iradesi olduğuna ilişkin ya da herkesin yasayı bildiğine ilişkin temel kabullerin sorgulandığı bir dönem başlamıştır¹¹.

Bu çerçevede, devlet egemenliğine yönelik vurgu da silikleşmiş ve geç modern dönemde hukukun hükmetme yönelimli teoriler ile açıklanması yerine hukukta “kural” a odaklanan ve bu çerçevede hukuku açıklayan değerlendirmeler önem kazanmıştır. Bu bakımdan Kelsen’in, hukukun, egemenin iradesinden ziyade yaratılmasını düzenleyen kurallara uygun olarak ortaya çıktığı için hukuk olduğuna ilişkin tezi önemli bir adımı simgelemiştir. Hart ise hukuku uygulayan otoritelerin pratiğini yaklaşımının merkezine koymuştur.

Ancak bu yaklaşımlar uluslararası hukuk açısından önemli olsa da, uluslararası hukukun geleneksel eğilimi hala egemen odaklı bir yorum benimsemekte ve hukuk ile hukuk olmayan arasındaki ayrımı bu çerçevede, devlet idaresini merkeze alarak yapmaktadır. Halbuki d’Aspremont’un belirttiği gibi:

“uluslararası düzeyde normatif yetki artık Devletler adına hareket eden üst düzey yetkililerden oluşan kapalı bir çevre tarafından kullanılmamakta, bunun yerine devlet dışı aktörlerin de dahil olduğu karmaşık prosedürlerin bir toplamına dönüşmektedir.”¹²

Bu sosyal olgunun seçici reddi, kendisini en çok insan hakları hukukunda göstermekte; farklı uluslararası kurumların hukuk yaratma güçleri kabul edilirken, insan hakları organlarının faaliyetleri hukuk dışı addedilebilmektedir. Bu durum, insan hakları hukukunun (ve postmodern süreçlerin) ise hukuk yerine

³ Gulbenkian Komisyonu, s.21,22.

⁴ Bu içi boşluğa ilişkin olarak, Kafka’nın Dava eserinde yer alan “Yasanın Önünde” isimli bölümü değerlendiren Derrida da yasanın özünün olmadığını; hikayedeki bekçi gibi, yasanın ancak bekçilik edebileceğini ifade etmektedir; DERRIDA, Jacques: Before the Law: The Complete Text of Préjugés, Çev. Sandra van Reenen, Jacques de Ville, University of Minnesota Press, Minneapolis 2018, s.55.

⁵ Bu sebeple hukuk mantığı, hermenötik ile ilişkilendirilerek açıklanmıştır. Bu durum ise antiformalistlerin eleştirilerinin önemli bir ayağını oluşturmuştur; ATALAY, Ahmet Halûk: “Bir Hukuk Mantığı Var mıdır?”, Hukuk Kuramı, 2(6), 2015, s.23-25.

⁶ YÜKSEL, Murat: Hukuka Postmodern Yaklaşım, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010, s.119.

⁷ Batılı anlayışla hemhal olan uluslararası hukuk rejimi çerçevesinde oluşan çoğu anayasa, “[...] hukukun üstünlüğünün kalkınmacı retorikliği içinde çerçevelenerek tarafsız bir araç, doğrusal bir evrim projesinin evrensel arketipi olarak sunulmuştur”. ARAÚJO, Sara: “Modern Constitutionalism, Legal Pluralism and The Waste of Experience”, in de Sousa Santos, Boaventura/Araújo, Sara/Andrade, Orlando (ed.), Decolonizing Constitutionalism-Beyond False or Impossible Promises, Routledge 2024, s.102.

⁸ Bu tespit, insan hakları hukukunun, hukukun telafi edici gücüne duyduğu inanç çerçevesinde ele alınabilir; SIMPSON, Gerry: The Sentimental Life of International Law: Literature, Language, and Longing in World Politics, Oxford University Press, 2021, s.14.

⁹ Gulbenkian Komisyonu, s.52.

¹⁰ Örneğin Toynbee, söz konusu yanılığın şu şekilde değerlendirmektedir: “[...] canlı yaratıkların incelenmesi olan tarihsel düşünceye, cansız doğanın incelenmesi için tasarlanmış bilimsel bir yöntem uygulamak gibi tersine bir hataya karşı da tetikte olmamız aynı derecede gereklidir.” TOYNBEE, Arnold J.: A Study of History, Ciltlerin Özeti: D. C. Somervell, Dell Publishing, 4. Baskı, New York 1974, s.81.

¹¹ AKAL, Cemal Bali: “Kurgu ve Hukuk”, in Akal, Cemal Bali/Tosun, Yalçın (ed.), Sözüñ İkiz Çocukları – Edebiyat ve Hukuk İlişkisi, Zoe Kitap, İstanbul 2023, s.39.

¹² d’ASPREMONT, Jean: Formalism and the Sources of International Law, Oxford University Press, Oxford 2011, s.2.

hakkı, kural yerine özneyi önceleyen yapısı çerçevesinde; uluslararası hukukta, ikincil kurallar -yani neyin hukuk olduğunu belirleyen tanıma kuralı, hukuk kurallarının nasıl değiştirileceğini düzenleyen değiştirme kuralları ve ihlallerin nasıl saptanacağını belirleyen yargılama kuralları- bakımından kavramsal ve kurumsal bir uzlaşma eksikliği nedeniyle, yalnızca kendi epistemolojik topluluğu (belirli bir bilgi anlayışına ve yöntemsel yaklaşıma sahip, insan hakları alanında bilgi üreten kurumsal ve akademik çevreler) içinde geçerli tespitlere ulaşmasına; dolayısıyla bu hukuk dışılığı karşı bütüncül bir yanıt geliştirememesine yol açmaktadır.

Bu yanıtsızlık hali, uluslararası hukukun “normatif” niteliğinin azımsanmasına yol açarken, bu azımsamanın etkisi, daha önce hukuka atfedilmeyen bir niteliğin, postmodern süreç ile birlikte başat önem kazanması ile daha da hissedilir olmaktadır. Postmodern süreçte epistemik topluluklar yüzlerini, daha öncesinde sosyal bilim olarak kabul edilmeyen iki disipline dönmüştür. Bunlardan ilki, hukuk olurken, ikincisi ise psikoloji olmuştur. Hukuk bakımından, Cotterrell, postmodernist betimlemelere sirayet eden oldukça ironik bir gelişime dikkat çekmektedir. Modern hukukun pozitivist ve çoğunlukla biçime indirgenen kapsamının, tüm otoritelerin sorgulandığı bir zamanda evrensel bir düzen kurma çabasını sahiplenmesi ile ahlaki otorite üstlendiğini ifade etmektedir¹³. Bu otorite, hukuku biçimin bizatihi ahlaki bir değer kazanması ile sağlanmaktadır¹⁴.

Bu çalışma, hukukun anlam üretici gücünün günümüzde bu şekilde artmasında hukukun biçimsel niteliğinin değil, insan haklarının gelişiminin başat rol oynadığını savunmaktadır. İnsan hakları hukuku, modernizmin belki de son ütopyası olarak¹⁵, postmodern süreçte de çoğunlukla sahiplenilen bir çerçeve olmuştur. Bununla birlikte, devletlerin başat aktörler olduğu uluslararası sistemde, insan hakları hukuku, diğer tüm uluslararası hukuk kaynakları gibi devletler tarafından ortaya konmaktadır. İnsan hakları aktörlerinin bu çerçeveyi dönüştürme çabaları, insan hakları söylemini benimseyen sivil toplum örgütleri ve toplumsal mücadele grupları tarafından, postmodernizmin özneyi ve dolayısıyla hakkı merkeze alan yaklaşımı çerçevesinde ele alınmış; bu durum, hak odaklı bir anlayışın hukuku dönüştürebilecek, ona etki edebilecek ve parçalı dünya bağlamında anlam ile bilgi üretebilecek bir otorite olarak kabul edilmesine meşruyet kazandırmıştır¹⁶.

III. DEVLETLER VE İNSAN HAKLARI AKTÖRLERİ: BİR MÜCADELE ALANI OLARAK İNSAN HAKLARI HUKUKU

Yukarıda bahsedildiği üzere, insan hakları hukuku, kendine özgü nitelikleri çerçevesinde, kendisine tanınan evrensel aşkın değerleri ile hem ulusal hukuk ile hem de genel uluslararası hukuk ile yakından ilişkilidir. Bu ilişki, bazı devletlerin insan hakları antlaşmalarına ulusal hukuklarında hiyerarşik üstünlük tanımasıyla kurulmuş; bu sayede insan hakları hukuku, tüm hukuk sisteminin oluşturulmasında, yorumlanmasında ve uygulanmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Ancak genel uluslararası hukuk ile ilişkisi bu şekilde olmamıştır¹⁷. Devletlerin ve insan hakları aktörlerinin karşı karşıya geldiği bu alanda, çoğu zaman genel uluslararası hukukun, insan haklarının hukuk olarak kabul ettiği normları rehber olarak ele aldığına; buna karşılık insan hakları aktörlerinin ise insan hakları normlarının yasallığı ve bağlayıcılığı üzerinde ısrar etmelerine tanıklık edilmektedir.

Bu pratiklere yol açan sebebin, Hart'ın da işaret ettiği üzere genel uluslararası hukukta, ikincil kuralların tam olarak yerleşiklik kazanmaması olduğu ifade edilebilir¹⁸. II. Dünya Savaşı'nı takiben, çoğu alanda hukuk oluşturma faaliyetleri hız kazansa da neyin hukuk olduğu (bir kuralın hukuk kuralı olup olmadığının tespiti), hukukun ne şekilde değiştirileceği ve hukuk ihlali halinde ne şekilde yargılama yapılacağına ilişkin sorular, bazı açılardan, hala müzakere aşamasındadır¹⁹.

Uygulanabilir ikincil kurallar bakımından fikir birliğinin olmaması, modernitenin ürünü olan iki alan bakımından da belli sorunlar doğurmaktadır. Bunlardan ilki, güvenilirliğini “sistem” olmasından alan hukukun, çerçevesinin belirsizleşmesidir. Bu belirsizlik, hukuki kavramlara yönelik algılayışta farklılıklara yol açarak epistemolojik bir kırılmaya sebep olmaktadır. Söz konusu gelişim, maddi davranış kurallarının muğlaklığı çerçevesinde hem hukukun uygulanmasında hem de yargılanmasında farklı yorum gruplarının oluşmasına sebep olarak; hukukun bir anlamda “özelleşmesine” yol açmaktadır²⁰. Bu çerçevede yorum faaliyeti, artık yalnızca kuralın anlamına ulaşmak için yapılan bir başvuru değil; doğrudan kuralın inşasına

¹³ COTTERRELL, s.383, 384.

¹⁴ COTTERRELL, s.384.

¹⁵ MOYN, Samuel: Son Ütopya, Çev. Firdevs Ev, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s.17.

¹⁶ Simmel, modern devletin yoksullara yardım yükümlülüğüne ilişkin yaptığı değerlendirmelerde, bu yardım ile yoksul kimsede uyanacak aşağılanma gibi hislerin, ancak bu yardımı bir hak olarak görürse aşabileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede, yardım, hak olarak kurumsallaştırılarak, içsel anlamı tayin edilmektedir. Ancak bu hakkın, esas olarak yoksula ait olmaması durumunda, ilgili talep hukuki etkisinden arındırılmış olur.; SIMMEL, Georg: Bireysellik ve Kültür, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2009, s.156.

¹⁷ Örneğin uluslararası hukukta insan hakları antlaşmalarının hiyerarşik üstünlüğü devlet pratiklerinde genel olarak tanınmamaktadır; JOSEPH, Sarah: Blame it on the WTO? - A Human Rights Critique, Oxford University Press, Oxford 2011, s.49-50.

¹⁸ Bununla birlikte Hart, tanıma kuralının, yükümlülük kurallarının ya da “bağlayıcı” kuralların varlığı bakımından koşul olmadığını vurgulamaktadır; HART, H.L.A.: The Concept of Law, Oxford University Press, Oxford 1961, s.209-229.

¹⁹ Örneğin, uluslararası teamül hukukun belirlenmesine ilişkin Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) çalışmaları bakımından Azaria, bu çalışmaların muazzam bir katkıda bulunduğunu; zira ikincil kuralların açıklığını, kesinliğini ve öngörülebilirliğini sağlayan bir etkileri olduğunu ifade etmektedir; AZARIA, Danae: “The ILC Draft Conclusions on the Identification of Customary International Law: State Silence and Teachings”, UN International Law Seminar, Insights on the work of the International Law Commission, 13 July 2018, University of Geneva, s.1.

²⁰ HAKIMI, Monica: “Secondary Human Rights Law”, Yale Journal of International Law, 34(2), 2009, s.597.

katkı sağlayan kurucu bir işlev üstlenmektedir. Örneğin insan hakları hukuku aktörleri, kural koyucu olarak kabul edilmedikleri halde; çoğu zaman kendi yorumlarını geçerli / bağlayıcı yorum addederek yasa yapıcılığa katılmalarını artırmaya çalışmaktadırlar²¹.

Bu süreçte, hangi normların geçerli sayılacağı, bu normlara kimlerin riayet etmekle yükümlü olduğu ve hangi aktörlerin bu normları tanımlama yetkisine sahip olduğu önem kazanmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, insan hakları hukukunun normatif içeriğinin ne şekilde belirlendiği ve bu içeriğe ilişkin değerlendirmelerin hangi sınırlar içinde geliştirilebildiği büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda izleyen bölümde, CEDAW çerçevesinde, insan hakları hukukunun kapsamı, bağlayıcılığı ve uluslararası düzeydeki değerlendirme yetkisine ilişkin meseleler incelenecektir. İlk olarak, sözleşmenin bağlayıcılığı ve çekince meselesi değerlendirilecek; ardından antlaşma organlarının değerlendirmelerinin bağlayıcılığına ilişkin tartışmalar ele alınacaktır.

A. CEDAW’a İlişkin Değerlendirmeler

1. Genel Olarak

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) gerçekten de yukarıda anılan geleneksel hak anlayışında paradigmatik bir değişikliğe sebep olan uluslararası bir metindir. Zira, söz konusu düzenleme, özel alan - kamusal alan ayrımını, kadınların yaşadığı sistemik sorunlara cevap verici şekilde ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu bakımdan, yalnızca istihdam ve politika alanlarında süregelen eşitsizlikler ile ilgilenmemiş, aynı zamanda özel alandaki eşitsizliği de yasal sisteme dahil etmiştir²². Bu bakımdan “şimdiye kadar öngörülen en dönüştürücü insan hakları antlaşması” olarak nitelendirilmiştir²³. Bu kapsayıcı yaklaşım, devletlerin “kadınlara karşı ayrımcılık teşkil eden mevcut yasaları, düzenlemeleri, gelenekleri ve uygulamaları değiştirmek veya ortadan kaldırmak için mevzuat da dahil olmak üzere tüm uygun tedbirleri alma” yükümlülüğünü üstlenmelerine yol açmıştır²⁴. Aynı zamanda, Sözleşme’nin yürürlük koşulu olarak yirmi devletin onay ya da katılım belgesini ilettiği tarihten kısa bir süre sonra yürürlüğe girmesinin öngörülmesi, sözleşmenin hızlı şekilde etkin hale gelmesinin hedeflendiğine yönelik önemli bir ayrıntıyı oluşturmaktadır²⁵.

Ancak Sözleşme’nin ortaya çıkış süreci ve sonrasında yaşanan gelişmeler takip edildiğinde, bu dönüştürücü girişimin hedefleri ile aynı büyüklükte engellerin de var olduğu görülmektedir. Örneğin CEDAW, hem medeni ve siyasi hakları hem de sosyal ve ekonomik hakları kapsamına rağmen, Komite’ye işleyiş mekanizmasının ve izleme prosedürlerinin oluşturulması için diğer antlaşma organlarına tanınandan çok daha kısa bir süre verilmiştir²⁶. Bu durum, yalnızca kurumsal bir eşitsizlik olarak değil, aynı zamanda kadınlara ilişkin hak taleplerinin, diğer insan hakları rejimlerine tanınan ciddiyetle ele alınmadığı yönünde değerlendirmelere neden olmuştur²⁷.

CEDAW’un sahip olduğu belirli zayıflıklar ise diğer sözleşmeler ile kıyaslandığında görünür olmaktadır. Örneğin, İşkenceye Karşı Sözleşme’de (İKS) yer alan soruşturma usulünün benimsenmesine ilişkin tartışmalarda, CEDAW’un daha yapıcı ve iş birliğine dayalı yaklaşımıyla bu usulün uyumsuz olabileceği yönünde görüşler dile getirilmiştir. Bu prosedürün “gereksiz şekilde çatışmacı” olduğu, önemli kaynaklar gerektirdiği ve esasen yalnızca işkence gibi ağır ihlallerin söz konusu olduğu durumlarda uygun olduğu savunulmuştur²⁸. Aynı zamanda, işkence yasağının negatif özgürlük hakkı olarak tanınması çerçevesinde daha az kaynak kullanımına ihtiyaç duyulduğuna ilişkin kanı, kadına yönelik ayrımcılık ile mücadele bakımından gerçekleştirilecek soruşturmalarda kaynak kullanımının fazla olacağını benimsenmesini beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan, soruşturma usulünün devlet egemenliğini doğrudan sınırlayıcı niteliğinin bu türden yaklaşımlara zemin hazırladığı yorumu da yapılabilecektir. Zira, İKS’den farklı olarak,

²¹ HAKIMI, s.598.

²² 3. madde ile birlikte, insan hakları ve temel özgürlükler ile “siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlar”ın belirtilmesi yoluyla hüküm, tanımlanan Sözleşme haklarının ötesine geçen bir yoruma izin vermektedir. Bu çoklu faaliyet alanlarının sayılması, kadınların insan haklarının siyasi örgütlenme, temsil, katılım ve eylemde, ekonomik ve sosyal kaynakların tahsisinde ve bunlara erişimde ve kültürel yaşamdaki önemini vurgulamaktadır; CHINKIN, Christine/GORMLEY, Lisa: “Article 3”, in Schulzth, Patricia/Halperin-Kaddari, Ruth/Rudolf, Beate/Freeman, Marsha A. (ed.), The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women and its Optional Protocol: A Commentary, 2.Bası, Oxford University Press, Oxford 2022, s.148-151.

²³ MOYN, Samuel: Not Enough – Human Rights in an Unequal World, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2018, s.204.

²⁴ Madde 3’ün dili (“alacaktır”) ve Komite’nin “tüm uygun tedbirleri” uygulamasının, Sözleşme yükümlülüklerinin aşamalı olarak gerçekleştirilmesinden ziyade derhal uygulanmasına tabi olduğunun göstergeleri olduğu belirtilmiştir. Madde 3, ESKHS madde 2(1)’in aşamalı gerçekleştirilmeye ilişkin ifadesini de tekrarlamamaktadır; CHINKIN/GORMLEY, s.155.

²⁵ TARHANLI, Turgut: “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi: Sonuç ve Süreç Geriliminde Antlaşmalar Hukuku, İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye”, in Eryılmaz, Sevinç/Ayata, Gökçeçiçek/Çağlı, Pınar (der.), Kadına Karşı Ayrımcılık – Hukuk, Toplum, Devlet ve CEDAW, Zoe Kitap, İstanbul 2022, s.13.

²⁶ BYRNES, Andrew: Report On The Seventh Session Of The Committee On The Elimination Of Discrimination Against Women And The Fourth Meeting Of States Parties To The Convention On The Elimination Of All Forms Of Discrimination Against Women (February- March 1988)’den nakleden CHARLESWORTH, Hilary, CHINKIN, Christine, WRIGHT, Shelley: “Feminist Approaches to International Law”, The American Journal of International Law, 85 (4), 1991, s.624.

²⁷ Kimi zaman bu eşitsiz yaklaşım çevirilere de yansımaktadır; örneğin CEDAW’daki “elimination” teriminin Türkçeye “önleme” şeklinde çevrilmesi ya da İstanbul Sözleşmesi’ndeki “domestic violence” ifadesinin “ev içi şiddet” yerine “aile içi şiddet” olarak aktarılması, metinlerin toplumsal cinsiyet eşitliği yönünden ideolojik olarak daraltılmasına yol açmaktadır; TARHANLI, s. 11, dn. 1 ve s. 76, dn.143.

²⁸ O’ROURKE, Catherine: “Bridging the Enforcement Gap? Evaluating the Inquiry Procedure of the CEDAW Optional Protocol”, American University Journal of Gender, Social Policy & the Law, 27(1), 2019, s.15.

soruşturma usulü, CEDAW’da İhtiyari Protokol’de (İP) yer almış; 8. madde uyarınca devletlerin bu usulden feragat edebilecekleri düzenlenmiştir²⁹. Yine, CEDAW protokolde saha ziyaretinin, devletlerin rızası alınarak gerçekleşeceği de belirtilmektedir³⁰.

Bu çerçevede, insan hakları yükümlülüklerin evrensel niteliğini vurgulayan devletler arası şikâyet mekanizmasının yer almadığı tek sözleşmenin CEDAW olması da dikkat çekicidir. İnsan hakkı ihlalinin tam anlamıyla uluslararası bir mesele haline getiren 29. maddede yer alan prosedür, diğer sözleşmelerin aksine Komite’ye şikâyet usulü³¹ ya da ad hoc komiteler³² öngörmek yerine uyuşmazlıkların doğrudan tarafların oluşturacağı bir hakem kurulu ile, eğer bu konuda anlaşma sağlanamazsa Uluslararası Adalet Divanı’nda görüleceği şeklinde düzenlenmiştir. Madde 29(1), açıkça çekince konulmasına izin verilen tek Sözleşme maddesi olarak, en çok çekince konulan da düzenlemedir.

2. Sözleşme’nin Bağlayıcılığı: Çekince Meselesi

Devletlerin CEDAW’a yönelik çekinceleri, literatürde oldukça geniş şekilde tartışılmıştır³³. Çocuk Hakları Sözleşmesi ve CEDAW’un en çok çekince konulan düzenlemeler olması oldukça ilgi çekicidir. Aynı zamanda bu iki düzenleme, BM insan hakları düzenlemeleri içerisinde en fazla tarafa sahip sözleşmelerdir³⁴. Bu çerçevede, bazı yazarlar CEDAW’a konulan çekincelere dikkat çekerek; bu çekincelerin birçok devletin Sözleşme’nin amacına gerçekten bağlı kalmadan antlaşmaya taraf olduklarını gösterdiklerini ileri sürmüşlerdir. Örneğin Keller, çekincelerin devletlerin sadece ismen taraf olmalarına izin verdiğini, ülkenin yasalarında veya toplumun uygulamalarında önemli değişiklikler gerektirmediğini savunmaktadır³⁵. Bununla birlikte, özellikle uluslararası normların yerel toplumsal ve hukuki bağlamlarda yeniden anlamlandırılması süreci olarak tanımlanan yerelleştirme çerçevesinde, Sözleşme; devletler belirli maddeler bakımından yükümlülüğe sahip kabul edilmese dahi, toplumsal farkındalığın artmasına ve hak taleplerinin gelişmesine olumlu katkıları bulunmuş; sivil topluma, belirli taleplerin hak temelinde öne sürülebilmesi için önemli bir kaynak sağlamıştır. Devletler bakımından ise çekincelerin, antlaşma organıyla ilişki kurma olasılığı bakımından ayırt edici olmadığı ve rapor ve inceleme süreçlerinin etkisini azaltmadığı belirtilmektedir.

Bununla birlikte, çekince konulan hükümlerin bağlayıcı olmaması, bu hükümlere dayalı eşitlik taleplerinin hukuk sistemi içinde değerlendirilmesini engellemektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik direncin hem kurumsal hem de toplumsal düzeyde sürmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan Keller, çekincelerin kadınların haklarına yönelik olumsuz etkilerini gösteren ampirik bir kanıtın yokluğunda dahi, Komite’nin çekinceler bakımından endişelerini ifade ettiğini hatırlatmaktadır³⁶. Gerçekten de CEDAW’un hazırlanması sırasında rehber alınan Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme’de çekincelerin diğer taraf devletlerin 2/3 çoğunluğu ile amacına aykırı olarak nitelenmesi mümkün iken, CEDAW, çekincelerin Sözleşme ile uygunluğunu çekince koyan devletin takdirine bırakmıştır³⁷. Bu sayede, devletin takdir alanı, toplumsal cinsiyete ilişkin meselelerde yine geniş tutulmuş ve evrensel bir standartın mevcudiyetinin de önüne geçilmiştir.

Devlet iradesine belirleyicilik tanınması bakımından ise çekincelere yönelik itirazların kadınların insan haklarına odaklanan bir yaklaşım dahilinde değil; politik kaygılar çerçevesinde gelişigüzel ve öznel olma eğiliminde oldukları değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda Riddle, bazı devletlerin Sözleşme’nin amacına ve hedefine aykırı olduğu gerekçesiyle bir devletin çekincelerine itiraz ederken, bir diğer devletin benzer çekincelerine itiraz etmediklerini ifade etmektedir³⁸. Bu bakımdan devletler hangi çekincelerin Sözleşme ile bağdaşmadığı konusunda anlaşmazlığa düşmüşler ya da dış ilişkilerle ilgili araya giren başka

²⁹ BYRNES, Andrew: “The Committee on the Elimination of Discrimination Against Women”, in Mégret, Frédéric/Alston, Philip (ed.), *The United Nations and Human Rights: A Critical Appraisal*, 2. Bası, Oxford University Press, Oxford 2020, s.420.

³⁰ Bununla birlikte, 20. maddede öngörülen Komite’nin yetkisini tanımadığını beyan ederek Devlet soruşturma usulünden vazgeçebilir (İKS madde 28 (2)). ESKHS-İP ise tam tersi şekilde işlemektedir: Devletler Komite’nin yetkisini açık bir beyan ile kabul edilmektedirler; PINTO, Mónica: “Inquiry Procedures: United Nations Human Rights Bodies”, <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e3083.013.3083/law-mpeipro-e3083>, (Erişim: 07.01.2025).

³¹ Bkz. İKS ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme, <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/human-rights-bodies-complaints-procedures/inter-state-complaints>, (Erişim: 07.01.2025).

³² Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme ve MSHS, <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/human-rights-bodies-complaints-procedures/inter-state-complaints>, (Erişim: 07.01.2025).

³³ Bkz. KELLER, s.309-326. SCHÖPP-SCHILLING, Hanna Beate: “Reservations To The Convention On The Elimination Of All Forms Of Discrimination Against Women: An Unresolved Issue Or (No) New Developments?”, in Ziemeie, Ineta (ed.) *Reservations To Human Rights Treaties And The Vienna Convention Regime: Conflict, Harmony Or Reconciliation*, The Raoul Wallenberg Institute Human Rights Library Volume 17, 2004. DE PAUW, Marijke: “Women’s rights: from bad to worse? Assessing the evolution of incompatible reservations to the CEDAW Convention”, *Utrecht Journal of International and European Law*, 29 (77), 2013, s.51-65.

³⁴ Bu bakımdan Ahlgren, CEDAW’a taraf olan devlet sayısının, ikiz sözleşmelere taraf olan devlet sayısından daha fazla olduğuna dikkat çekmektedir; AHLGREN, Ellinore: “Ratification, Reservations, and Review: Exploring the Role of the CEDAW Compliance Mechanisms in Women’s Rights”, <https://jipia.princeton.edu/news/ratification-reservations-and-review-exploring-role-cedaw-compliance-mechanisms-womens-rights>, (Erişim: 07.01.2025).

³⁵ Çoğu devletin, MSHS, ESKHS ve Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde yer alan benzer yükümlülüklerle çekince koymazken, CEDAW’a yönelik çekincelerinin mevcut olduğu gözlemlenmiştir; BYRNES, s.421.

³⁶ KELLER, s.315, dn.30.

³⁷ BERKTAY, s.58.

³⁸ RIDDLE, Jennifer: “Making CEDAW Universal: A Critique of CEDAW’s Reservation Regime under Article 28 and the Effectiveness of the Reporting Process”, *George Washington International Law Review*, 34(3), 2002, s.615.

kaygılar diğer devletlerin çekincelerine itiraz etmelerini engellemiştir³⁹. Bu doğrultuda özellikle Şeriat hükümleri gerekçe gösterilerek başta 16. maddeye konulan çekinceler, tartışma konusu edilmiştir. CEDAW Komitesi, Sözleşme’ye ilişkin analizlerinde, 2. ve 16. maddelere⁴⁰ yönelik çekincelerin kabul edilemez olduğunu değerlendirmiştir⁴¹. Bununla birlikte, Komite’nin söz konusu çekincelere yönelik değerlendirmeleri de eleştiri konusu olmuştur. Zira Komite’nin çekincelerin uygunluğuna ilişkin değerlendirme yapma yetkisine sahip olmadığı, bu sebeple çekincelerin uygunluğunun devletlerin kendi iradeleri ile yorumlanabileceği ifade edilmiştir.

Buna karşılık İnsan Hakları Komitesi, 24 numaralı Genel Yorumunda, kendisini “belirli bir çekincenin Sözleşme’nin amacı ve hedefiyle uyumlu olup olmadığını belirleme” konusunda yetkili ilan etmektedir. Komite, farklı çekincelerin hukuki denetiminin yapılmasını ve en önemlisi bu denetimle birlikte hukuki etkilerin tetiklenmesini elzem görmektedir⁴². Dolayısıyla, İnsan Hakları Komitesi kendisini sadece çekinceleri uygunlukları açısından incelemekle değil, aynı zamanda uyumsuz çekinceleri geçersiz kılmakla da yetkilendirmektedir⁴³. Ancak, İnsan Hakları Komitesi’nin beyanının yasal bir dayanağının olmadığı zira insan hakları antlaşmalarının çok taraflı düzenlemeler olarak bir devlet ile İnsan Hakları Komitesi arasında değil, taraf devletlerin kendi vatandaşlarının yararı için akdedildiği ifade edilmektedir⁴⁴.

Bu bakımdan Komite’ye daha fazla yetki vererek çekincelere yönelik değerlendirmelerinin belirleyici olması gerektiği dile getirilmiştir; UHK de çekinceler söz konusu olduğunda, antlaşma organları, antlaşmanın amaç ve hedefine uygunluğu da dahil olmak üzere çekincelerin uygunluğunu değerlendirme yetkisine sahiptir demektir; bununla birlikte bu organların, bir devletin sözleşmeye taraf olma rızasını şekillendirme veya değiştirme yetkisine sahip olmadığına altı çizilmektedir⁴⁵.

3. Antlaşma Organlarının Değerlendirmelerinin Bağlayıcılığı

Komite’nin yetkilerine ilişkin tartışılan bir diğer önemli mesele, Komite tarafından bireysel başvurular (communications) sonucunda verilen kararların -genellikle “views” olarak adlandırılan değerlendirme metinlerinin⁴⁶- bağlayıcılığına ilişkindir. Burada da insan hakları aktörleri ile devlet iradesinin çatıştığı ve hukuk kuralı ve yargı kararının ne olduğuna ilişkin bir mücadele alanının ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Mevcut devlet yaklaşımlarının ekseriyeti, Antlaşma organlarının vermiş olduğu bireysel başvurulara yönelik kararların bağlayıcı olmadığını savunmaktadır⁴⁷. Bu çerçevede van Alebeek ve Nollkaemper, Sözleşme’nin hazırlık çalışmalarına ilişkin değerlendirmelerinde, müzakerelerin taraf devletlerin bu kararları bağlayıcı kılma yönünde bir irade taşımadığını gösterdiğini belirtmektedir⁴⁸. Bu argüman, Komite’nin nasıl teşkil olduğu ve bireysel başvuruya ilişkin kararların “views” şeklinde adlandırılması göz önüne alındığında da desteklenmektedir; zira “decision” ya da “judgment” yerine daha esnek ve bağlayıcılık iddiası taşımayan bir ifade tercih edilmiştir⁴⁹.

³⁹ RIDDLE, s.615.

⁴⁰ Report of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (Eighteenth and Nineteenth Sessions), A/53/38/Rev.1, <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reports/18report.pdf>, (Erişim: 01.02.2025).

⁴¹ The Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women and its Optional Protocol Handbook for Parliamentarians No.3, s.35, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/OHCHR-IPU-CEDAW-Handbook-revised-edition.pdf>, (Erişim: 01.02.2025). Gerçekten de Komite, özellikle 2. ve 16. maddelere konulan çekincelerin kaldırılmasının, devletlerin tam eşitliği sağlama konusundaki kararlılıklarını resmedeceğini ifade etmiştir: Reservations to CEDAW, <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations.htm>, (Erişim: 01.02.2025). Bu doğrultuda Komite, Sözleşme’nin çekirdek ilkelerine aykırı olan çekincelerin ise hem Sözleşme hem de uluslararası hukuka aykırı olacağını belirtmiştir. Bu çerçevede, 2. ve 16. maddelerine konulan çekincelerin ve Sözleşme’ye yönelik aşırı geniş çekincelerin kabul edilemez olduğunu belirlemiştir.

⁴² CCPR General Comment No.24: Issues Relating to Reservations Made upon Ratification or Accession to the Covenant or the Optional Protocols thereto, or in Relation to Declarations under Article 41 of the Covenant, CCPR/C/21/Rev.1/Add.6, par.18.

⁴³ FOURNIER, Johanna: “Reservations and the Effective Protection of Human Rights”, Goettingen Journal of International Law, 2(2), 2010, s.449.

⁴⁴ FOURNIER, s.449.

⁴⁵ United Nations General Assembly, Sixty-Fourth Session, Report of the International Law Commission Sixty-First Session, Supp. no.10, 2009, s.289-290.

⁴⁶ Türkçeye “görüş” olarak da çevrilmektedir, bkz.; ARSAVA, Füsun: “BM İnsan Hakları Sözleşmeleri ile Kurulan Uzman Komite Görüşlerinin Niteliği”, Yaşar Hukuk Dergisi, 6 (1) 2024, s.1-13.

⁴⁷ Bu bağlamda, antlaşma organlarının bulgularının hukukiliğinin farklı bir perspektiften değerlendirilmesine ilişkin çeşitli tartışmalar yürütülmüştür. Özellikle bu bulguların “müteakip uygulama” olarak nitelendirilmesi hâlinde, Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi’nin 31(3)(b) maddesi uyarınca antlaşmaların yorumunda dikkate alınmaları gerekliliği önemli bir mesele teşkil etmektedir. Nitekim İnsan Hakları Komitesi, 33 numaralı Genel Yorumun taslağında bu konuya dair bir değerlendirmede bulunmuş; ancak bazı devletlerin eleştirileri sonucunda, yorumun son halinde madde 31’e yapılan atıf metinden çıkarılmıştır. (AZARIA, Danae: “The Legal Significance of Expert Treaty Bodies Pronouncements for the Purpose of the Interpretation of Treaties”, International Community Law Review, 22, 2020, s.35). Bu doğrultuda Uluslararası Hukuk Derneği de antlaşma organı bulgularının, antlaşmaların bağlayıcı yorumlarını teşkil etmediğini kabul etmiştir; International Law Association, Final Report on the Impact of Findings of the United Nations Human Rights Treaty Bodies, Berlin Conference, 2004, par.15.

⁴⁸ Halihazırda da söz konusu anlayış takip edilebilir; örneğin bkz. Draft General Comment on States Parties’ obligations under the first Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights Comments by the Norwegian Government, <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CCPR/GC33/Norway.doc>, (Erişim: 01.02.2025). Buna karşılık, İspanya Yüksek Mahkemesi, antlaşma organlarının kararlarının uygulanmasına ilişkin uluslararası yükümlülüklerin Anayasa’nın 96. maddesi hükümlerine dahil edildikten sonra iç hukuk sisteminin parçasını oluşturduğunu ve Anayasa’da insan haklarına ilişkin tanınan hiyerarşik statüden yararlanacağını ifade etmektedir: CASLA, Koldo: “Spain’s Supreme Court Is at It Again: UN Treaty Body Decisions Are Binding”, <https://www.ejiltalk.org/spains-supreme-court-is-at-it-again-un-treaty-body-decisions-are-binding/>, (Erişim: 20.02.2025).

⁴⁹ Bu kararların “views” olarak adlandırılmaları ve aynı zamanda Komite üyelerinin hukukçu dışında uzmanlardan oluşması bu

Bununla birlikte, antlaşma organları başta olmak üzere literatürdeki bazı yazarlar da söz konusu kararların bağlayıcılığını savunmaktadırlar⁵⁰. Bu bağlayıcılık, devletlerin Sözleşme yükümlülüklerini kabul etmeleri ve bu yükümlülüklerin anlamını ve ihlalinin tespit eden yegâne merciinin Komiteler olması çerçevesinde iddia edilmektedir⁵¹. Gerçekten de Steiner, Goodman ve Alston, kararların hukuki statüsünün, Komite'nin kendisinin algılanan doğasıyla bağlantılı olduğunu ifade etmektedirler⁵². Yine bu doğrultuda, Nowak, Komite kararlarının bağlayıcı/geçerli yorum olarak tanınması gerektiğini ifade etmekte; Joseph, Komite'nin “kendisi de yasal olarak bağlayıcı olan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme'nin (MSHS) en önde gelen yorumcusu olduğu”nu belirtmektedir. Bu nedenle “[Komite'nin] kararları yasal yükümlülüklerin güçlü göstergeleridir, dolayısıyla bu kararların reddedilmesi bir Devletin MSHS yükümlülüklerine karşı kötü niyetli tutumunun iyi bir kanıtıdır.” demektedir⁵³. Tomuschat ise antlaşma organlarının bireysel başvurular sonucunda verdikleri kararların bağlayıcı olmadığından şüphe edilemeyeceğini, ancak yine de devletlerin bunları dikkatle inceleme yükümlülüğü olduğunu, doğrulukları lehine bir karine bulunduğunu ve bir devletin aynı fikirde olmaması halinde karşı argümanlarını belirten ayrıntılı gözlemler sunması gerektiğini söylemektedir⁵⁴.

Söz konusu belirsizliğin sürdürülmesi, CEDAW'un yasal bir mekanizmadan ziyade, kültürel ve normatif bir araç olarak görülmesine neden olmaktadır⁵⁵. Söylemsel düzlemde, gerçekten de Sözleşme'nin etkisi yadsınmaz noktadır. Ancak bu başarı, daha çok normatif bir görünürlük ve tanıma etkisiyle sınırlı kalmakta; hukuki uygulamaya tam anlamıyla yansımamaktadır. Gerçekten de söz konusu kararlara riayet bakımından tespit edilen oldukça düşük pratik, hukuki niteliklerinin yarattığı boşlukta kararları işlevsiz bir konuma sabitlemektedir. Devletler, kararların bağlayıcı olmamasını gerekçe göstererek, ulusal hukukta tanınmalarının önüne geçmekte ve bu kararlara kamusal alanı esirgemekte⁵⁶ ya da kararları yargısal bir düzlemde değil, bürokratik bir düzlemde sınırlı etkide bulunacak şekilde kategorileştirmektedirler⁵⁷. Bazı hallerde ise çeşitli yerel mahkemeler, insan hakları antlaşmaları uyarınca uzman antlaşma organlarının açıklamalarının, kendileri için yasal olarak bağlayıcı olmamakla birlikte, yine de ilgili bir hakkın anlamının belirlenmesinde ve bir ihlalin tespitinde önemli bir ağırlık verilmesini hak ettiklerini düşünmüşlerdir⁵⁸.

Kararların bağlayıcılığı meselesi, mağdurlar bakımından, ulusal anlamda bu kararların niteliğine ilişkin tartışmaları engellemektedir. van Alebeek ve Nollkaemper'in de göstermiş olduğu gibi, kararların ve geçici tedbirlerin ulusal hukuk düzeni içinde yasal etki yaratmasını olanaklı hale getirmek başat önemdedir⁵⁹. Ancak bu şekilde, verilen kararların dış dünyada bir fark yaratması mümkün olacaktır. Bu durum, mağduriyetleri çoğu zaman hukuk tarafından tanınmayan kadınlara ilişkin başvurular bakımından daha fazla önem arz etmektedir. Devletin riayet konusunda herhangi bir yükümlülüğü olmaması; kararlara riayet etse bile, bunun bir hukuk kuralına riayet etme olarak değil; *ex gratia* şekilde yapmasına sebep olmakta ve fiillerine herhangi bir sorumluluk bağlanamamasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda kadınlar, hukuk

değerlendirme bakımından ileri sürülen başat özelliklerdendir; VAN ALEBEEK, Rosanne/NOLLKAEMPER, Andre: “The Legal Status of Decisions by Human Rights Treaty Bodies in National Law”, in Keller, Helen/ Ulfstein, Geir (ed.), UN Human Rights Treaty Bodies - Law and Legitimacy, Cambridge University Press, Cambridge 2012, s.405. Aynı zamanda bkz. Comments of the United States of America on the Human Rights Committee's “Draft General Comment 33: The Obligations of States Parties Under the Optional Protocol to the International Covenant Civil and Political Rights”, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/138851.pdf>, (Erişim: 04.02.2025). Kararların yazım stili de bu bakımdan önemli bir eksiklik olarak ifade edilmiştir: STEINER, Henry J./GOODMAN, Ryan/ALSTON, Philip: International Human Rights in Context: Law, Politics and Morals, 3.Bası, Oxford University Press, Oxford 2008, s.916.

⁵⁰ Bu çerçevede İnsan Hakları Komitesi, 33 numaralı Genel Yorumunda, İhtiyari Protokol çerçevesinde değerlendirdiği kararların, Sözleşme kapsamında kurulan ve bu belgeyi yorumlamakla görevli organın yetkili bir tespitini temsil ettiğini ifade etmiştir. Kararların öneminin, Komite'nin antlaşma metinleri çerçevesindeki bütünüleyici rolünden kaynaklandığını belirtmektedir. Komite, yorumda, kararlarında bir ihlal tespitinde bulunulduğunda geçen ilgili ifadeye atıfta bulunarak, Sözleşme'nin 2(3)(a) maddesi çerçevesinde, hakları ihlal edilen bireyler bakımından geçerli etkin telafi yükümlülüğünün altını çizmiştir. Yine kararların niteliğinin değerlendirilmesinde devletlerin “iyi niyetle hareket etme yükümlülüğü”nü de vurgulamıştır; Human Rights Committee, General Comment No.33, Obligations of States parties under the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights (par.13,14,15). Bu bakımdan ilgili ifadenin, CEDAW Komitesi kararlarında farklı şekilde yer aldığı belirtilmelidir. İnsan Hakları Komitesi bu bakımdan çok daha net bir dil kullanmaktadır; ihlal tespitinin ardından tüm kararlarında, Devletin, Komite'nin Sözleşmenin ihlal edilip edilmediğini belirleme yetkisini tanıdığını ve Sözleşme'nin 2. maddesi uyarınca Devlet tarafının, kendi topraklarında bulunan ve yargı yetkisine tabi tüm bireylere Sözleşme'de tanınan hakları sağlamayı ve bir ihlalin gerçekleştiğinde etkili bir çözüm sağlamayı taahhüt ettiğini vurgulamaktadır. Buna karşılık CEDAW Komitesi kararlarında, Taraf devletin Komite'nin kararlarını ve önerilerini gereken şekilde dikkate alacağı ifade edilmektedir.

⁵¹ Human Rights Committee, General Comment No.33, par.13.

⁵² STEINER/GOODMAN/ALSTON, s.915.

⁵³ STEINER/GOODMAN/ALSTON, s.915.

⁵⁴ ULFSTEIN, Geir: “Individual Complaints”, in Keller, Helen/ Ulfstein, Geir (ed.), UN Human Rights Treaty Bodies - Law and Legitimacy, Cambridge University Press, Cambridge 2012, s.92,93.

⁵⁵ O'ROURKE, s.6.

⁵⁶ Bu çerçevede Ulfstein, kararların küçük bir kısmının Komite'nin öngördüğü şekilde uygulanıyor olmasının gerçekten de bağlayıcı olmasından kaynaklanıyor olabileceğini ifade etmektedir; ULFSTEIN, s.75.

⁵⁷ Bu doğrultuda, feminist yazının özel alanın kadınlar için mutlak şekilde olumsuz olarak nitelendirilmemesi gerektiği ifade edilmektedir; Engle, güce erişim bakımından, çekirdeği hedefleyerek ceplerlerden kaçınmanın en iyi yol olmadığını belirtmiştir: BUSS, Doris Elisabeth: “Going Global: Feminist Theory, International Law, and the Public/Private Divide”, in Boyd, Susan B. (ed.), Challenging the Public/Private Divide: Feminism, Law, and Public Policy, Toronto, University of Toronto Press, 1997, s.372.

⁵⁸ Örnekler için bkz.; International Law Commission, Draft Conclusions on Subsequent Agreements and Subsequent Practice in Relation to the Interpretation of Treaties, with Commentaries, A/73/10, s.114, par.22.

⁵⁹ VAN ALEBEEK, NOLLKAEMPER, s.359 vd..

öznesi olarak hakkını arayan aktif bir rolden ziyade, uluslararası hukukun yıllardır kendilerine atfettiği mağdur konumuna hapsedilmektedirler⁶⁰.

Bu çerçevede, kadınların hukuk içinde özne olarak tanınmasının önündeki başlıca yapısal engellerden biri de, toplumsal cinsiyet eşitliğiyle doğrudan ilişkili olan sosyal hakların, uluslararası hukukta çoğunlukla bağlayıcı nitelik taşımayan, hedef-temelli haklar olarak tanımlanmasıdır. Özellikle barınma, gıda, sağlık gibi özel alana ait sayılan alanlardaki hak taleplerinin hukuk tarafından tanınmaması, kadınların aktif hak öznesi olarak görünürlük kazanmasını engellemekte; onları yeniden yardım nesnesi konumuna itmektedir.

B. Hak Öznelerinin Katılımı: Sosyal Hakların Belirsiz Durumu

İnsan haklarının kodifiye edilişi, başta Evrensel Beyanname'nin bir ilkeler bütünü olarak değerlendirilmesi ve devletler tarafından bağlayıcılığı tanınmayan bir metin olması sebebiyle, bu hakların düşünsel temellerine dair katı ve sistematik bir teorik zemine ihtiyaç duyulmaması anlamına gelmekteydi. Bununla birlikte bağlayıcı bir temel sözleşmenin hazırlık süreci, "asıl" haklar olarak görülen medeni ve siyasi hakların, belirli politika hedefleri olarak görülen ekonomik ve sosyal haklardan ayrı şekilde düzenlenişine yol açmıştır.

Bu yaklaşımda ataerkil ideolojinin varlığına dikkat çeken Charlesworth ve Chinkin, başlıca insan hakları antlaşmalarında yer alan hakların, insanların korunmaya ihtiyaç duyduğu alanların değerlendirilmesiyle ortaya çıktığını ifade etmektedirler. Bu kapsamda, medeni ve siyasi haklar, çoğunlukla mülk sahibi erkeklerin devlet baskısından korunma endişelerini yansıtırken; kadınlar bakımından önem arz eden özel alanı yakından ilgilendiren ekonomik ve sosyal haklar, ikincilleştirilmiştir⁶¹.

Gerçekten de uluslararası hukukun devletlere özgülenen yapısı, devlet içindeki elit aktörlerin duyarlılıklarına karşılık veren ve özgürlüğü önceleyen medeni ve siyasi hakları, "gerçek haklar" olarak tanıyarak, bu hakların ileri sürülmesi ve dava edilmesini mümkün kılmış; onlara hukuki bağlayıcılık kazandırmıştır. İronik biçimde, bu hakların siyaset dışı, aşkın ve evrensel olduğuna dair bir kabul de bu yaklaşımı beslemiştir. Buna karşılık, modernitenin özel/kamusal alan ayrımı çerçevesinde kadınlara atfedilen "ev içi" roller, sosyal ve ekonomik haklara erişimin sınırlandırılmasıyla pekiştirilmiştir. Barınma, gıda ve çalışma gibi haklar, politik nitelikleri nedeniyle sıklıkla yalnızca devletlerin gerçekleştirmesi gereken hedefler olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle hukuki bağlayıcılıktan yoksun bırakılmıştır. Oysa bu haklar, yerine getirilmesi halinde kadınların yaşamlarının özel alanla sınırlandırılmasına karşı çıkmalarına ve eşit hak öznesi olarak kamusal alanda varlık göstermelerine olanak tanımaktadırlar⁶².

Bu çerçeve, özellikle 1980'lerden itibaren, postmodern dünyada eşitliğe yönelik halihazırda kısıtlı bir kapsayıcılığı olan hak söyleminin, özgürlük ve bireysellik odağında kalmasına sebep olmuştur. Neoliberalizm ile kadınların esnek ve düşük maliyetli işgücü olarak konumlandırılmasına dayanan bir anlayış benimsenmiş ve menfaat temelli istihdam politikaları takip edilmiştir. Bu yaklaşım ise kadınlara kamusal alanda görünürlük kazandırmıştır. Bununla birlikte bu aldatıcı görünüm, sosyal haklara yönelik önyargılar gereği, hukuk alanında kadınların taleplerinin, maddi eşitlik yerine şekli eşitliği göz önüne alan bir ayrımcılık perspektifinde değerlendirilmesine yol açmıştır⁶³. Ayrımcılık yasağı çoğunlukla medeni ve politik alandaki talepleri dikkate alarak, ekonomik durumla ilgili talepleri bu çerçevede değerlendirmemiştir. Dahası bu değerlendirmeler, tek bir kimliği temel alarak farklı sosyal aidiyetlere mensup kadınlar bakımından kesişimselliği göz önüne almamışlardır⁶⁴.

Bu sınırlı yaklaşımların üç önemli sonucu olmuştur. İlki, eşitlik ve refah taleplerinin giderek silikleşmesi ile sosyal hakların ikincilleştirilmesi sabitlenmiş ve yapay bir hiyerarşik düzlemde değerlendirilmişlerdir. İkincisi, bu anlayış aynı zamanda sosyal hakların eşitlik veçhesini göz ardı ederek; bu hakları neoliberal düzlemde, yaşamsal ihtiyaçlara indirgeyerek bir nevi yoksullara özgülemiştir⁶⁵. Son olarak yine bu doğrultuda, bu ihtiyaçların tam olarak hukuk önünde karşılık bulamayacağı bir çerçeve yaratılmış; sosyal haklar hukuki bağlayıcılıklarından yoksun bırakılarak yardım şeklinde kişilere tanınmıştır. Bu çerçevede, toplumsal cinsiyet eşitliği ile insan hakları ilişkisinin, sosyal haklara gereken dikkat gösterilmeksizin kurulamayacak olduğu söylenebilir⁶⁶. Zira sosyal hakların gerçek haklar olarak tanınmaması, özellikle de ekonomik güvencenin ve kamusal destek mekanizmalarının en yetersiz olduğu

⁶⁰ OTTO, Dianne: "A Sign of 'Weakness'? Disrupting Gender Certainties in the Implementation of Security Council Resolution 1325", Michigan Journal of Gender & Law, 13(1), 2006, s.171.

⁶¹ CHINKIN, Christine M./CHARLESWORTH, Hilary: "The Gender of Jus Cogens", Human Rights Quarterly, 15, 2006, s.69,70.

⁶² CHINKIN, CHARLESWORTH, s.69,70. Ana akım insan haklarının dört temel niteliği ile feminist sorunsalın odağını oluşturduğu ifade edilmektedir: Bunlardan biri de hakların hiyerarşik algılanması – ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ihtiyari ya da koşullara bağlı olduğuna yönelik kanıdır; ERTÜRK, Yakın: "CEDAW ve Özen Yükümlülüğü Standartı: Teori ve Pratiğin Uyumsuzluğu", in Eryılmaz, Sevinç/Ayata, Gökçeççek/Çağlı, Pınar (der.), Kadına Karşı Ayrımcılık – Hukuk, Toplum, Devlet ve CEDAW, Zoe Kitap, İstanbul 2022, s.93.

⁶³ FRASER, Nancy: "From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Post-Socialist' Age", <https://files.eportfolios.macaulay.cuny.edu/wp-content/uploads/sites/6609/2019/03/16210146/Fraser-Recognition-Redistribution.pdf>, (Erişim: 05.02.2025).

⁶⁴ Bu değerlendirme, AIHS uygulamasında özellikle mülteci ve Roman kadınlar bakımından geçerlidir; A.A. and Others v. Sweden, Application No.14499/09; Collins and Akaziebie v. Sweden, Application No.23944/05; V.C. v. Slovakia, Application No.18968/07.

⁶⁵ Bu çerçevede Moyn da insan hakları hukukunun yalnızca maddi yetersizliğe odaklandığını; giderek büyüyen maddi eşitsizliği görmezden geldiğini ifade etmektedir; MOYN, Not Enough..., s.176.

⁶⁶ ŞİMŞEK Aslı A.: "Kadının Sosyal İnsan Hakları ve Refah Devleti: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme", in Uygur, Gülriş/Özdemir, Nadire (ed.), Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, 2.bası, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 2019, s.118.

alan olan yoksulluğun, yapısal bir sorun değil⁶⁷, insana özgü doğal bir koşul olarak algılanmasını pekiştirmektedir. Gerçekten de yoksulluk, belirli kimliklerin nüvesi haline gelmiş, pratikte hukuk bakımından göz önüne alınması gereken bir ayrımcılık temeli olma özelliğini böylece baştan kaybetmiştir⁶⁸. Aynı zamanda hak olarak tanınamama, bir hak öznesinin de yokluğu anlamına gelmektedir. Bu durum ise ilgili hakların korumasına çok daha fazla ihtiyaç duyan kadınların “yardım” ile desteklenmesine yol açmaktadır.

1. Hak - Yardım İkiliği

Belirli kimliklere ait taleplerin, politik alana dahil edilmemesi, bu taleplerin kaçınılmaz şekilde politika dışı araçlar kapsamında değerlendirilmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan çoğunlukla, kadınların adalet taleplerinin, özel alana hapsedildiği gözlemlenmektedir; bu tutuma yakın zamanda Magdalene çamaşırhaneleri bakımından İşkenceye Karşı Komite’nin değerlendirmeleri örnek olarak gösterilebilir. Kararda, İrlanda’daki Magdalene çamaşırhanelerinde uğradığı zararın⁶⁹ tazminine yönelik talebini devlete ileten başvuru sahibi, taleplerine yönelik devletten etkin şekilde dönüş alamadığını ifade etmiştir. Devlet ise, her ne kadar bu endüstrilerden haberdar olsa da söz konusu kurumların Kilise’nin yönetiminde olduğunu⁷⁰ ve dahası başvuru sahibinin Magdalen Laundries Restorative Justice Scheme altında bu ihlallere yönelik *ex gratia* şekilde bir ödeme aldığını ifade etmiştir⁷¹. Yine bu olayda, devletin sorumluluk alanını, kendi tanımladığı sınırlar içinde tuttuğu ve “özel” alandaki eylemlerden doğrudan sorumlu olmadığını ima ettiği görülmektedir. Kamusal bir tazminat yerine, kadınlara bu zararlar bakımından bir tür “yardım” sunulmuş; bu yardım ise, zarar görenlerin kamusal alanda adalet aramasını engelleyen bir araç olarak işlev görmüştür. Devletin bu tutumu, karşı oy yazılarında tespit edilmiş; “*ex gratia*” (yükümlülüğün ziyade bir lütf olarak) ödemelerin, kişilerin hakikat hakkına (right to truth) ulaşmalarını engelleyici işlev gördüğü ifade edilmiştir⁷². Karşı oyda, hakikate erişimin engellenmesinin yanı sıra hesap verilebilirliğin sağlanamaması ve cezazsızlık kültürünün gelişimi ile mağdurların uğradığı haksızlığın ortadan kaldırılamayacağı ileri sürülmüştür⁷³.

Aynı doğrultuda, Filipinler’de Mayala Lola’ların başvurusu da II. Dünya Savaşı’nda yaşadıkları göz ardı edilen kadınlar tarafından CEDAW Komitesi’ne iletilmiştir. Yine uzun süre kendilerine yöneltilen şiddet uluslararası hukuk tarafından tanınmayan bu kadınlar (zira Filipinler ile Japonya arasındaki barış antlaşması yaşanan cinsel şiddete ilişkin bir referansta bulunmamaktaydı) yaklaşık 50 yılın ardından bir tazmine kavuşmuş; ancak bu tazmin, yine özel alanda kalmıştır. Zira “Japon halkı” ve Filipinler Hükümeti arasında ortak bir “kefare” projesi olarak oluşturulan Fon ile hükümetin yasal sorumluluktan kaçınmasına cevaz verilmiştir. Japonya tarafında tazminin devlet ödemesi olarak iletilmesi yerine söz konusu ödemelerin özel bağışlar yoluyla toplanmasına izin verilmiştir. Filipinler ise başvuru sahiplerine karşı iddialarını desteklemek için uluslararası bir yükümlülüğü olmadığını savunmuştur⁷⁴. Bununla birlikte başvuru sahipleri, özellikle dolaylı ayrımcılık iddiaları ileri sürmüşlerdir. Cinsel kölelik sisteminden sağ kurtulan Filipinli kadınlara yönelik ayrımcılık, kadınların adalet taleplerinin görünmez kılınmasıyla somutlaşmaktadır. Aynı zamanda bu ayrımcılık, erkek savaş gazileri eğitim, sağlık, maluliyet ve ölüm aylığı gibi kapsamlı hizmetlerden yararlanırken⁷⁵, kadın başvuru sahiplerine herhangi bir yardım, hizmet ya da destek sağlanmamasında da görünür olmaktadır⁷⁶.

Yukarıda değinildiği üzere, devletlerin etkin koruması, kadınlar bakımından çoğunlukla bir yükümlülük gereği değil, yardım kültürü çerçevesinde ele alınmaktadır⁷⁷. Bu bakımdan, kadınlara yönelik

⁶⁷ Çalışma grubunun belirttiği gibi, yoksulluk, sistemik bir başarısızlığın sonucudur; Report of the Working Group on Discrimination against Women and Girls, Gendered Inequalities of Poverty: Feminist and Human Rights-Based Approaches, A/HRC/53/39, par.10.

⁶⁸ Eşitlik mefhumu, ekonomik, sosyal, kültürel haklar kapsamında yeterlilik ile medeni ve siyasi haklar kapsamında ise ayrımcılık yasağı çerçevesinde değerlendirilmektedir. Gerçekten de AIHS de dahil olmak üzere ayrımcılık yasağına ilişkin uluslararası metinlerin ekseriyeti, ekonomik koşullara ya da statüye dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır (MSHS md. 26, ESKHS md.2/2). Bununla birlikte, ayrımcılık yasağı AIHM içtihadında oldukça dar yorumlanmaktadır. Mahkeme, ayrımcılık iddialarını genellikle başka bir temel hakkın ihlaliyle bağlantılı olarak, 14. madde kapsamında ele almakta; hatta çoğu durumda bu tür bir incelemeyi gerekli dahi görmemektedir. Ayrıca, bu iddialar çoğunlukla karşılaştırmalı (comparator) yaklaşım üzerinden değerlendirildiğinden, ayrımcılığa uğrayan bireyin özel koşulları ve ihtiyaçları yerine, karşılaştırıldıkları grubun durumu esas alınmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde, ekonomik temelli ayrımcılığın çoğu zaman kırılgan grubun için bir özelliği olarak görülerek (Hudorovič and Others v. Slovenia, App. Nos. 24816/14 ve 25140/14, par. 147) değerlendirmeye alınmadığı; ya da bu konuda daha geniş kabul edilen devletin takdir marjı gerekçesiyle (Garib v. Netherlands, App. No. 43494/09, par. 161-169) müdahale edilmediği gözlemlenmektedir. Bu bakımdan ayrımcılık yasağına ilişkin ayrı bir protokolün mevcut olduğu ancak bu protokole oldukça az sayıda devletin taraf olduğu belirtilmelidir; KHANNA, Vandita: “Equality as Integral”, <https://voelkerrechtsblog.org/equality-as-integral/>, (Erişim: 22.01.2025).

⁶⁹ Committee against Torture, Communication No.879/2018, par.8.1

⁷⁰ Committee against Torture, Communication No.879/2018, par.7.1.

⁷¹ Committee against Torture, Communication No.879/2018, par.2.11.

⁷² Committee against Torture, Communication No.879/2018, Racu ve İşcan’ın karara yönelik karşı oy görüşünde: par.9.

⁷³ Committee against Torture, Communication No.879/2018, Karşı oy görüşü, par.5.

⁷⁴ Filipinler Yüksek Mahkemesi, başvuru sahiplerinin taleplerini Japonya’ya karşı destekleme tercihinin tamamen yürütme organında olduğu ve Filipinler’in bu talepleri destekleme bakımından uluslararası yükümlülüğü bulunmadığı yönünde değerlendirmede bulunmuştur; Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Communication No.155/2020, par.2.8.

⁷⁵ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Communication No.155/2020, par.7.3.

⁷⁶ Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Communication No.155/2020, par.5.5.

⁷⁷ Bu hukuktan dışlama temayülü, toplumsal cinsiyet rollerini teyit eden yasa / merhamet ikiliği şeklinde çoğu alanda da görünür olmaktadır. Tarhanlı’nın değindiği Türkiye’de 2019 yılında kurulan kadına yönelik şiddet konusyla ilgili oluşturulan çalışma grubu bağlamında oluşturulan eğitim programlarında yer alan ifadeler (ailede merhametin sağlanması), hukuk yerine merhametin belirleyici kılındığı çerçeveye örnek oluşturabilecektir: TARHANLI, s.30.

çoğu ekonomik desteğin “hak” olarak değil, “yardım” olarak iletildiği gözlemlenmektedir⁷⁸. Yine, çoğu devlette ailelere tanınan aynı sosyal yardımların (gıda, kömür gibi) da baş muhatabını kadınlar oluşturmaktadır. Zira toplumsal cinsiyet rolleri gereği bu “muhtaçlık” halinin evi geçindirmekle yükümlü olan erkeklerin başarısızlığı olarak görülmesi ve evdeki kaynakların kullanımının kadının yükümlülüğü olmasına yönelik algı çerçevesinde, yardımın alınması da kadının görevi olmaktadır⁷⁹.

Ancak bu sürecin, “hak” değil yardım altında kurulması, kadını da sosyal yurttaş olmaktan alıkoymaktadır⁸⁰. Özellikle Kutlu’nun da dikkat çektiği üzere, sosyal yardımların temelindeki mevcut “karşılıksızlık” ilkesi, yardımın tarafları arasında bir ilişki kurulmasının önüne geçmektedir; böylece yardımların hacmine ya da odaklandığı gruplara, tamamen yardım verenin politikaları çerçevesinde karar verilmektedir. Bu çerçevede talepler, yargının denetimi haricinde tutulmaktadır⁸¹. Herhangi bir pazarlık imkanından yoksun bırakılan kadınlar, bu çerçevede yeniden üretilen kırılğan bir statüye sahip olmaktadırlar⁸².

2. Dava Edil(e)mezlik Meselesi

Simmel’in 20. yüzyılın başında yoksulluk bakımından yaptığı değerlendirmeler hala geçerliliğini korumaktadır. Zira Simmel, yoksullar bakımından devletin yoksullara yardım etme yükümlülüğü dile getirilse de buna karşılık yoksulların sahip olduğu bir yardım alma hakkından bahsedilemeyeceğini ifade etmektedir. İngiltere çerçevesinde:

“Örneğin İngiltere’de açıkça ilan edildiği üzere, yoksul biri kendisine yapılması gereken yardımın haksız bir biçimde reddedildiği gerekçesiyle dava açamaz, yine aynı şekilde tazminat talep edemez. [...] Devletin yardım sağlama yükümlülüğüne tekabül eden hak, yoksulların hakkı değildir. Daha çok, her yurttaşın, yoksullar için ödediği vergilerin, yoksullara yardım konusunda konmuş olan kamusal hedeflerin gerçekten karşılanacağı bir büyüklükte ve şekilde uygulanmasını talep etme hakkıdır.”

diye belirtmektedir.

Simmel takiben, söz konusu dışlamanın, modern devlette, kamusal yardımın tarafların herhangi bir dahlinin olmadığı tek yönetim dalı olmasında da görünür olduğunu ifade etmektedir⁸³. Bu tür ihtiyaçlara yönelik destekler, çoğu zaman “yardım alma hakkı” olarak değil, bizatihi hak olarak tanınabilir bile, farklı bir engelle karşılaşmaktadır: Sosyal hakların dava edilebilirliği ulusal ve uluslararası yargı mercileri tarafından çoğunlukla kabul edilmemektedir. Güney Afrika Cumhuriyeti gibi istisnai örneklerde yaygınlaşmaya başlasa da, sosyal hakların doğrudan dava edilebilirliği çoğu ülkede hâlen yalnızca dolaylı yollarla mümkündür⁸⁴.

Bu dolaylı yaklaşım, özellikle Avrupa insan hakları sisteminde görülmektedir. Gıda, su, çevre gibi sosyal haklara ilişkin doğrudan bir koruma mekanizması bulunmamakla birlikte; bu alanlara dair eksiklikler, çoğu zaman Sözleşme’de tanınan hakların (örneğin yaşam hakkı, özel hayata saygı hakkı veya kötü muamele yasağı) yorumlanması çerçevesinde değerlendirilmiştir⁸⁵. Ancak bu durum her ne kadar belirli hallerde başarıya ulaşsa da sosyal hakların yine hukuken belirsiz bir çerçevede kalmasına neden olmaktadır⁸⁶.

Halbuki, sosyal hakların doğrudan dava edilebilir kılınması, yalnızca yaşamsal ihtiyaçların sağlanması bakımından değil; yerel politika süreçlerinin otonomisinin giderek daha çok zayıflatıldığı ve genel demokratik katılımın sınırlı olduğu ülkeler bakımından bu katılımı etkinleştiren bir niteliği haizdir. Ayrıca, hakların yerine getirilmesinde önemli olan kaynakların ne şekilde sağlandığı ve hangi alanlara hasredildiği gibi önemli sorgulamalara yol açabilecek bu kapsamın, eşit yurttaşlık bakımından da hukuki bir çerçeve sağlayabileceği öngörülebilmektedir⁸⁷.

⁷⁸ Türkiye’de evde engelli, yaşlı ve çocukların bakımını üstlenen kadınlar, belirli maddi desteklere erişebilmektedir; bu bakım emeklerine karşılık ödemeler de çoğunlukla “yardım” olarak adlandırılmaktadır. Örneğin evde bakım yardımı gibi, bkz. <https://www.aile.gov.tr/cyhg/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/evde-bakim-yardimi-yonetmeli/>, (Erişim: 05.02.2025).

⁷⁹ Ancak kamusaladaki bu görünürlüğün, pazarlık gücünün ya da katılımın mümkün olmadığı yardım altında gerçekleşmesi, kamusala yönelik gerçek bir dahil süreci anlamına gelmeyecektir; bkz. KUTLU, Denizcan: “Görüşmeler”, in Kutlu, Denizcan (der.), Sosyal Yardım Alanlar – Emek, Geçim, Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.259.

⁸⁰ Marshall da bu doğrultuda, esas olarak kadınlara ve çocuklara tanınan desteklerin korunmaya muhtaç olmalarından kaynaklandığını ifade etmiştir. Bir diğer deyişle, onların yurttaş olamadıkları için korunmaları gerekmektedir. Bu çerçevede, sosyal yardımın hala bu şekilde algılandığı belirtilebilir; MARSHALL, T.H.: “Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf”, in Buğra, Ayşe/Keyder, Çağlar (der.), Sosyal Politika Yazıları, Çev. Burcu Yakut-Çakar, Utku Banş Balaban, 6. Bası, İletişim, İstanbul 2013 s.25.

⁸¹ KUTLU, Denizcan: “Türkiye’de Sosyal Yardımların Hak(sızlık) Niteliğinin Yasal ve Toplumsal Temelleri: Düzenleme, Uygulama, Deneyim”, in Kutlu, Denizcan (der.), Sosyal Yardım Alanlar – Emek, Geçim, Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.123.

⁸² Bu şekilde cinsiyetçi iş bölümü pekiştirilmektedir; ÖZATEŞ GELMEZ, Özge Sanem: “Sosyal Yardımların Toplumsal Cinsiyetli Doğası: Cinsiyetçi İş Bölümünün Yeniden Üretimi”, in Kutlu, Denizcan (der.), Sosyal Yardım Alanlar – Emek, Geçim, Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.202-205.

⁸³ SIMMEL, s.160,161.

⁸⁴ O’CINNEIDE, Colm: “The Potential and Pitfalls of Intersectionality in the Context of Social Rights Adjudication”, in Atray, Shreya/Dunne, Peter (ed.), Intersectionality and Human Rights Law, Hart Publishing, Oxford 2020, s.68.

⁸⁵ Örneğin bkz.; Dudchenko v. Russia, Application no. 37717/05, Hudorovič and Others v. Slovenia, Applications Nos.24816/14 ve 25140/14. Verein Klimaseniorinnen Schweiz And Others v. Switzerland, Application no. 53600/20.

⁸⁶ Bu dolaylı yaklaşım, sosyal hakları, medeni ve siyasi haklara yönelik değinilen geleneksel anlayışın belirleyiciliğinde değerlendirmektedir; bu sebeple de sosyal hakların yalnızca medeni ve siyasi haklar iddiası çerçevesine sığdırılabilecek yönlerini koruduğu için doğası gereği sınırlıdır; O’CINNEIDE, s.68.

⁸⁷ Gerçekten de van Bueren’in ifade ettiği üzere dava edilebilir sosyal ve ekonomik hakların sınıfsal eşitsizliği azaltıcı bir işlev göreceği açıktır; VAN BUEREN, Geraldine: “Class, Intersectionality, the Right to Housing and the Avoidable Tragedy of Grenfell Tower”, in Atray, Shreya/Dunne, Peter (ed.), Intersectionality and Human Rights Law, Hart Publishing, Oxford 2020, s.119.

Bu bakımdan CEDAW İhtiyari Protokol'ün hazırlanması sırasında birtakım hakların dava edilebilirliğine yönelik istişarelerde bulunulmuştur. Bazı temsilciler, belirli hakların ihlaline yönelik başvuruların, protokol kapsamında engellenmesinin, tüm girişime zarar vereceğini düşünmüşlerdir⁸⁸. Bu çerçevede, Sözleşme, haklara yönelik bütüncül tavrını korumuştur⁸⁹.

Bu bütüncül yaklaşım, çoğu insan hakları aktörü tarafından halihazırda benimsenmektedir; örneğin BM İnsan Hakları Konseyi'ne sunulan yakın tarihli bir raporda, bölgesel insan hakları mekanizmalarının faaliyetlerine dikkat çekerek, sosyoekonomik hakların doğrudan ihlallerinin belirlenmesi, yoksulluktan ve sosyal dışlanma riskinden korunma, ayrımcı çalışma koşullarının ve işgücü piyasasındaki cinsiyet ayrımlarından kaynaklanan yoksulluğun tanınması, ve gıda güvencesi, sağlıklı bir çevre ve sürdürülebilir kalkınma hakları da dahil olmak üzere tüm ekonomik, sosyal ve kültürel hakların uygulanabilirliğine yönelik pratiklerin önemi vurgulanmıştır⁹⁰. Bu çerçevede, çalışma grubu, ESKHS ve CEDAW ile bunların İhtiyari Protokollerini onaylamak da dahil olmak üzere, bu hakların yasal olarak tanınması ve uygulanabilirliği için mekanizmalar oluşturarak teşvik etmenin önemini vurgulamıştır⁹¹.

Bu çerçevede, ekonomik ve sosyal hakların güçlendirilmesi, genel olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelede kilit önemi haizdir⁹². Kadınların genel olarak eve ilişkin meselelerde kendilerine atfedilen geleneksel rollerinin yol açtığı kaynaklara yönelik ölçsüz mahrumiyetin⁹³ ortadan kaldırılması, ancak devletin söz konusu yükümlülüklerini tanıması ve bu yükümlülükler gereği uygulanacak politikaları halkın katılımını artırarak oluşturması halinde mümkün olacaktır.

IV. SONUÇ

Çalışmanın ilk bölümünde ele alınan modern ve postmodern hukuk anlayışları, insan hakları hukukunun bugünkü sınırlarının anlaşılması bakımından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Modernizmin evrenselci ve ikilikçi yapısı, toplumsal cinsiyet eşitliği taleplerini kamusal alanın dışında bırakmış; buna karşılık postmodernizmin özneyi ve farklılığı merkeze alan yaklaşımı, insan hakları söylemini sahiplenerek, bu taleplere alan açmıştır. Ancak postmodernizmin belirsizliklere açık ve birey merkezli yapısı, insan hakları hukukunun dönüştürücü rolünü tam olarak üstlenmesini zorlaştırmaktadır.

Gerçekten de oldukça kısa bir sürede kadına yönelik ayrımcılığa karşı devletlerin önlem alma yükümlülüklerine ilişkin önemli adımlar atılmıştır. Bununla birlikte, insan haklarının genel olarak sonuç yükümlülüklerine odaklanan yapısı ve açık uçlu ifadeleri, bu yükümlülüklerin içeriğinin belirlenmesi bakımından devletlerin takdir alanlarını genişletmektedir. Bu takdir ise politik olanın ataerkil ideoloji ile özdeşleşmesi çerçevesinde kadınları bu alandan uzaklaştırmaya çalışan bir sonuç doğurmaktadır. Söz konusu dışlamanın, ikincil kurallardaki belirsizlikten güç aldığı savunulmuştur. Bu belirsizlik, insan hakları aktörlerinin devlet karşısında mağdur edilen grupların korunması bakımından ileri sürdüğü iddiaların, çoğunlukla devlet iradelerinin belirleyiciliği çerçevesinde geçersiz kılınmasına yol açmaktadır. Bu çerçevede, insan hakları aktörlerinin değerlendirmeleri, bilgi üretimi sürecine dahil edilmemektedir. Aynı zamanda hak özneleri için önem arz eden talepler de hak olarak nitelendirilmeyerek hukuk dışına itilmekte veya dava edilebilirlikleri kabul edilmeyerek hem bireysel hem de kamusal alanda gerçekleşecek olumlu etkilerin de önüne geçilmektedir.

Sonuç olarak, insan haklarının uluslararası hukuk içindeki konumu, hukukun sınırlarını belirleyen bir mücadele alanı yaratmaktadır. Kadının insan hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında, insan hakları hukukunun dönüştürücü rolü belirginleşse de, devlet egemenliği temelli uluslararası hukuk anlayışı bu süreci sınırlandırmaya devam etmektedir. İnsan hakları hukukunun, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında belirgin ikincil kuralları oluşturması, hukukun evriminde önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- AHLGREN, Ellinore: "Ratification, Reservations, and Review: Exploring the Role of the CEDAW Compliance Mechanisms in Women's Rights", <https://jpia.princeton.edu/news/ratification-reservations-and-review-exploring-role-cedaw-compliance-mechanisms-womens-rights>, (Erişim: 07.01.2025).
- AKAL, Cemal Bali: "Kurgu ve Hukuk", in Akal, Cemal Bali/Tosun, Yalçın (ed.), Sözüň İkiz Çocukları – Edebiyat ve Hukuk İlişkisi, Zoe Kitap, İstanbul 2023, s.35-39.
- ARAÚJO, Sara: "Modern Constitutionalism, Legal Pluralism and The Waste Of Experience", in de Sousa Santos, Boaventura/Araújo, Sara/Andrade, Orlando (ed.), Decolonizing Constitutionalism-Beyond False or Impossible Promises, Routledge, 2024.
- ARSAVA, Füsün: "BM İnsan Hakları Sözleşmeleri ile Kurulan Uzman Komite Görüşlerinin Niteliği", Yaşar Hukuk Dergisi, 6 (1) 2024, s.1-13.
- ATALAY, Ahmet Halûk: "Bir Hukuk Mantığı Var mıdır?", Hukuk Kuramı, 2(6), 2015, s.22-40.
- AZARIA, Danae: "The ILC Draft Conclusions on the Identification of Customary International Law: State Silence and Teachings", UN International Law Seminar, Insights on the work of the International Law Commission, 13 July 2018, University of Geneva.
- AZARIA, Danae: "The Legal Significance of Expert Treaty Bodies Pronouncements for the Purpose of the Interpretation of Treaties", International Community Law Review, 22, 2020, s.33-60.

⁸⁸ O'ROURKE, s.14,15.

⁸⁹ O'ROURKE, s.15.

⁹⁰ Report of the Working Group on Discrimination against Women and Girls, par.26.

⁹¹ Report of the Working Group on Discrimination against Women and Girls, par.62(n).

⁹² O'ROURKE, s.14.

⁹³ O'ROURKE, s.14.

- BUSS, Doris Elisabeth: “Going Global: Feminist Theory, International Law, and the Public/Private Divide”, in Boyd, Susan B. (ed.), *Challenging the Public/Private Divide: Feminism, Law, and Public Policy*, Toronto, University of Toronto Press, 1997, s.360-384.
- BYRNES, Andrew: “The Committee on the Elimination of Discrimination Against Women”, in Mégret, Frédéric/Alston, Philip (ed.), *The United Nations and Human Rights: A Critical Appraisal*, 2. Bası, Oxford University Press, Oxford 2020, s.393-438.
- CASLA, Koldo: “Spain’s Supreme Court Is at It Again: UN Treaty Body Decisions Are Binding”, <https://www.ejiltalk.org/spains-supreme-court-is-at-it-again-un-treaty-body-decisions-are-binding/>, (Erişim: 20.02.2025).
- CHARLESWORTH, Hilary, CHINKIN, Christine, WRIGHT, Shelley: “Feminist Approaches to International Law”, *The American Journal of International Law*, 85 (4), 1991, s.613-645.
- CHINKIN, Christine M./CHARLESWORTH, Hilary: “The Gender of Jus Cogens”, *Human Rights Quarterly*, 15, 2006, s.63-76.
- CHINKIN, Christine/GORMLEY, Lisa: “Article 3”, in Schulzuth, Patricia/Halperin-Kaddari, Ruth/Rudolf, Beate/Freeman, Marsha A. (ed.), *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women and its Optional Protocol: A Commentary*, 2.Bası, Oxford University Press, Oxford 2022, s.147-172.
- Comments of the United States of America on the Human Rights Committee’s “Draft General Comment 33: The Obligations of States Parties Under the Optional Protocol to the International Covenant Civil and Political Rights” <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/138851.pdf>, (Erişim: 04.02.2025).
- COTTERRELL, Roger: *Hukukbilimin Politikası*, Çev. Saim Üye, 3.Bası, Pinhan, İstanbul 2022.
- d’ASPREMONT, Jean: *Formalism and the Sources of International Law*, Oxford University Press, Oxford 2011.
- DE PAUW, Marijke: “Women’s rights: from bad to worse? Assessing the evolution of incompatible reservations to the CEDAW Convention”, *Utrecht Journal of International and European Law*, 29 (77), 2013, s.51-65.
- DERRIDA, Jacques: *Before the Law: The Complete Text of Préjugés*, Çev. Sandra van Reenen, Jacques de Ville, University of Minnesota Press, Minneapolis 2018.
- Draft Conclusions on Subsequent Agreements and Subsequent Practice in Relation to the Interpretation of Treaties, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/1_11_2018.pdf, (Erişim: 01.02.2025).
- Draft General Comment on States Parties’ Obligations under the First Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights – Comments by the Norwegian Government, <https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CCPR/GC33/Norway.doc>, (Erişim: 01.02.2025).
- ERTÜRK, Yakın: “CEDAW ve Özen Yükümlülüğü Standardı: Teori ve Pratiğin Uyumsuzluğu”, in Eryılmaz, Sevinç/Ayata, Gökçeççek/Çağlı, Pınar (der.), *Kadına Karşı Ayrımcılık – Hukuk, Toplum, Devlet ve CEDAW*, Zoe Kitap, İstanbul 2022, s.89-115.
- FOURNIER, Johanna: “Reservations and the Effective Protection of Human Rights”, *Goettingen Journal of International Law*, 2(2), 2010, s.437-462.
- FRASER, Nancy: “From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Post-Socialist' Age”, <https://files.eportfolios.macaulay.cuny.edu/wp-content/uploads/sites/6609/2019/03/16210146/Fraser-Recognition-Redistribution.pdf>, (Erişim: 05.02.2025).
- Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın – Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor*, Çev. Şirin Tekeli, 4. Bası, Metis Yayınları, İstanbul 2003.
- HAKIMI, Monica: *Secondary Human Rights Law*, *Yale Journal of International Law*, 34(2), 2009, s.596-604.
- HART, H.L.A.: *The Concept of Law*, Oxford University Press, Oxford 1961.
- JOSEPH, Sarah: *Blame it on the WTO? - A Human Rights Critique*, Oxford University Press, Oxford 2011.
- KELLER, Linda M.: “The Impact of States Parties’ Reservations to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women”, *Michigan State Law Review*, 2014(2), 2014, s.309-326.
- KHANNA, Vandita: “Equality as Integral”, <https://voelkerrechtsblog.org/equality-as-integral/>, (Erişim: 22.01.2025).
- KUTLU, Denizcan: “Görüşmeler”, in Kutlu, Denizcan (der.), *Sosyal Yardım Alanlar – Emek, Geçim, Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.227-397.
- MARSHALL, T.H.: “Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf”, in Buğra, Ayşe/Keyder, Çağlar (der.), *Sosyal Politika Yazıları*, Çev. Burcu Yakut-Çakar, Utku Banş Balaban, 6. Bası, İletişim, İstanbul 2013, s.19-32.
- MOYN, Samuel: *Not Enough – Human Rights in an Unequal World*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2018.
- MOYN, Samuel: *Son Ütopya*, Çev. Firdevs Ev, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.
- O’CINNEIDE, Colm: “The Potential and Pitfalls of Intersectionality in the Context of Social Rights Adjudication”, in Atray, Shreya/Dunne, Peter (ed.), *Intersectionality and Human Rights Law*, Hart Publishing, Oxford 2020, s.59-82.
- O’ROURKE, Catherine: “Bridging the Enforcement Gap? Evaluating the Inquiry Procedure of the CEDAW Optional Protocol”, *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law*, 27(1), 2019, s.1-30.
- OTTO, Dianne: “A Sign of ‘Weakness’? Disrupting Gender Certainties in the Implementation of Security Council Resolution 1325”, *Michigan Journal of Gender & Law*, 13(1), 2006, s.113-175.
- ÖZATEŞ GELMEZ, Özge Sanem: “Sosyal Yardımların Toplumsal Cinsiyetli Doğası: Cinsiyetçi İş Bölümünün Yeniden Üretimi”, in Kutlu, Denizcan (der.), *Sosyal Yardım Alanlar – Emek, Geçim, Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s.193-206.
- PINTO, Mónica: “Inquiry Procedures: United Nations Human Rights Bodies”, <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law-mpeipro/e3083.013.3083/law-mpeipro-e3083>, (Erişim: 07.01.2025).
- Reservations to CEDAW, <https://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations.htm>, (Erişim: 01.02.2025).
- RIDDLE, Jennifer: “Making CEDAW Universal: A Critique of CEDAW’s Reservation Regime under Article 28 and the Effectiveness of the Reporting Process”, *George Washington International Law Review*, 34(3), 2002, s.605-638.
- SCHÖPP-SCHILLING, Hanna Beate: “Reservations To The Convention On The Elimination Of All Forms Of Discrimination Against Women: An Unresolved Issue Or (No) New Developments?”, in Ziemeie, Ineta (ed.) *Reservations To Human Rights Treaties And The Vienna Convention Regime: Conflict, Harmony Or Reconciliation*, The Raoul Wallenberg Institute Human Rights Library Volume 17, 2004.
- SIMMEL, Georg: *Bireysellik ve Kültür*, Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul 2009.
- SIMPSON, Gerry: *The Sentimental Life of International Law: Literature, Language, and Longing in World Politics*, Oxford

- University Press, 2021.
- STEINER, Henry J./GOODMAN, Ryan/ALSTON, Philip: International Human Rights in Context: Law, Politics and Morals, 3.Bası, Oxford University Press, Oxford 2008.
- ŞİMŞEK Aslı A.: “Kadının Sosyal İnsan Hakları ve Refah Devleti: Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme”, in Uygur, Gülriz/Özdemir, Nadire (ed.), Hukuk ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, 2.bası, Seçkin Yayıncılık, İstanbul 2019, s.117-162.
- TARHANLI, Turgut: “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi: Sonuç ve Süreç Geriliminde Antlaşmalar Hukuku, İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye”, in Eryılmaz, Sevinç/Ayata, Gökçeçiçek/Çağlı, Pınar (der.), Kadına Karşı Ayrımcılık – Hukuk, Toplum, Devlet ve CEDAW, Zoe Kitap, İstanbul 2022, s.11-87.
- TOYNBEE, Arnold J.: A Study of History, Ciltlerin Özeti: D. C. Somervell, Dell Publishing, 4. Bası, New York 1974.
- ULFSTEIN, Geir: “Individual Complaints”, in Keller, Helen/Ulfstein, Geir (ed.), UN Human Rights Treaty Bodies - Law and Legitimacy, Cambridge University Press, Cambridge 2012, s.73-115.
- VAN ALEBEEK, Rosanne/NOLLAEMPER, Andre: “The Legal Status of Decisions by Human Rights Treaty Bodies in National Law”, in Keller, Helen/Ulfstein, Geir (ed.), UN Human Rights Treaty Bodies - Law and Legitimacy, Cambridge University Press, Cambridge 2012, s.356-413.
- VAN BUEREN, Geraldine: “Class, Intersectionality, the Right to Housing and the Avoidable Tragedy of Grenfell Tower”, in Atrey, Shreya/Dunne, Peter (ed.), Intersectionality and Human Rights Law, Hart Publishing, Oxford 2020, s.111-124.
- YÜKSEL, Murat: Hukuka Postmodern Yaklaşım, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2010.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Financial Support: Yazar Eymir ALBAL, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Eymir ALBAL, who is the author has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by the author alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by the author.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Yazar, makalenin tüm süreçlerinde İnÜHFD'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde İnÜHFD'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın İnÜHFD'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | The author declares that she complies with the scientific, ethical, and quotation rules of InULR in all processes of the paper and that she does not make any falsification of the data collected. In addition, she declares that Inonu University Law Review and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than Inonu University Law Review.